

Uniwersytet Warszawski

Wydział Polonistyki

Karolina Katarzyna Biegańska

Nr albumu: 332877

Deklaracja o zajedničkom jeziku 2017
a serbska polityka jezykowa

Praca licencjacka

na kierunku SLAWISTYKA

w zakresie specjalności: Serbistyka

Praca wykonana pod kierunkiem

dr. Macieja Falskiego

Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej

Uniwersytet Warszawski

Warszawa, czerwiec 2018r.

Oświadczenie kierującego pracą

Oświadczam, że niniejsza praca została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Data

Podpis kierującego pracą

Oświadczenie autora (autorów) pracy

Świadom(a) odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca dyplomowa została napisana przez mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami.

Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem dyplomu zawodowego na wyższej uczelni.

Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną.

Data

Podpis autora (autorów) pracy

Streszczenie

Celem niniejszej pracy jest odpowiedź na pytanie, jakie miejsce we współczesnej, zróżnicowanej serbskiej polityce językowej zajmuje *Deklaracija o zajedničkom jeziku* z marca 2017 roku, ogłoszona w ramach projektu „Jezici i nacionalizmi”. Rozprawa składa się z czterech części; pierwsza jest poświęcona polityce językowej, rozumianej jako zbiór celów i sposobów działania, wyzwaniom dzisiejszej serbskiej polityki językowej oraz uzupełnieniu tych wiadomości o relację pomiędzy językiem serbskim a tożsamością narodową. Druga część, analityczna, składa się z krótkiej historii języka serbsko-chorwackiego, która stanowi wprowadzenie do tekstu *Deklaraciji*; w trzeciej części omówiono serbskie reakcje na tę inicjatywę. Podsumowanie jest próbą odpowiedzi na główne pytanie postawione w niniejszej pracy.

Słowa kluczowe

Deklaracja, polityka językowa, język serbski, Serbia, Jugosławia

Dziedzina pracy (kody wg programu Socrates-Erasmus)

09.0 kierunek: slawistyka

specjalność: Serbistyka

Tytuł pracy w języku angielskim

Deklaracija o zajedničkom jeziku 2017
and the Serbian language policy

Spis treści:

WSTĘP.....	1
ROZDZIAŁ I – Polityka językowa – zagadnienia teoretyczne.....	3
1.1. Istota polityki językowej.....	3
1.2. Wyzwania dzisiejszej serbskiej polityki językowej.....	8
1.3. Język jako fundament serbskiej tożsamości narodowej.....	13
ROZDZIAŁ II – <i>Deklaracja o zajedničkom jeziku</i>	16
2.1. Krótka historia języka serbsko-chorwackiego.....	16
2.2. <i>Deklaracja o zajedničkom jeziku</i>	19
2.2.1. Cztery organizacje – cztery konferencje – jeden język.....	19
2.2.2. Treść <i>Deklaracji o zajedničkom jeziku</i>	22
ROZDZIAŁ III - Serbskie reakcje na <i>Deklarację o zajedničkom jeziku</i>	24
PODSUMOWANIE.....	29
STRESZCZENIE W JĘZYKU SPECJALNOŚCI, TJ. W JĘZYKU SERBSKIM.....	31
BIBLIOGRAFIA.....	32

WSTĘP

Eric Hobsbawm, brytyjski historyk i autor znanej teorii naukowej o tradycjach wynalezionych, napisał w jednej ze swoich publikacji, że języki mnożą się wraz z państwami, a nie odwrotnie¹. Teza ta znajduje swoje potwierdzenie w XX-wiecznej historii językowej byłej Jugosławii. W dobie dezintegracji jugosłowiańskiego państwa rozpadowi uległ także język serbsko-chorwacki, a w jego miejsce nowo powstające państwa ogłosiły swoje własne, standardowe języki – chorwacki, serbski, bośniacki oraz czarnogórski. Po blisko trzydziestu latach od wybuchu wojny na Bałkanach mogłoby się wydawać, że kwestia lokalnej sytuacji językowej jest już tematem zamkniętym, a wspólny język należy do przeszłości. Tymczasem w 2017 roku cztery stowarzyszenia, reprezentujące wymienione wyżej cztery państwa, ogłosiły *Deklarację o zajedničkom jeziku*, czyli „Deklarację o wspólnym języku”. Okazuje się zatem, że historia tego wspólnego języka serbsko-chorwackiego nadal jest aktualnym tematem dyskusji w przestrzeni postjugosłowiańskiej. Jednocześnie każde z nowo powstałych państw, chcąc umocnić pozycję swoich standardowych języków, realizuje od lat 90. XX wieku własne założenia polityki językowej.

Celem niniejszej pracy jest zatem próba odpowiedzi na pytanie, jakie miejsce we współczesnej polityce językowej w regionie bałkańskim zajmuje *Deklaracja o zajedničkom jeziku*. Do przedstawienia tego złożonego problemu został wybrany jeden, konkretny przypadek, tj. serbski, ze względu na fakt, iż kluczową rolę w opracowaniu dokumentu odegrało belgradzkie stowarzyszenie *Krokodil*. Praca została podzielona na cztery części. W pierwszym rozdziale teoretycznym wyjaśniono naukową istotę samego pojęcia „polityka językowa”, a także przedstawiono wybrane wyzwania współczesnej serbskiej polityki językowej. Rozważania te doprowadziły do uzupełnienia części teoretycznej o rolę języka serbskiego w budowaniu tożsamości narodowej. Druga część, analityczna, dotyczy *Deklaracji o zajedničkom jeziku*. Wprowadzeniem do niej jest krótka historia języka serbsko-chorwackiego, która pozwala lepiej zrozumieć omawianą problematykę. W rozdziale tym został również przedstawiony projekt „Jezici i nacionalizmi”, którego pomysłodawcy opracowali *Deklarację o zajedničkom jeziku*, a także przeanalizowano jej treść. W trzecim rozdziale pracy przedstawione zostały natomiast serbskie reakcje na tę inicjatywę. Chronologicznie praca dotyczy zatem głównie lat 2016-2018, czyli najnowszego okresu w sytuacji językowej

¹ Zob. R. Bugarski, *Lica jezika*, Belgrad 2001, s. 9.

w przestrzeni postjugosłowiańskiej. Czwarta część pracy – podsumowanie – jest natomiast próbą odpowiedzi na główne zadane w rozprawie pytanie.

Literatura przedmiotu poświęcona terminowi naukowemu „polityka językowa”, a także historii języka serbsko-chorwackiego, jest bogata, dlatego na potrzeby niniejszej pracy wybór ograniczono do polskich i serbskich opracowań. Na polskim gruncie badawczym tej językowo-slawistycznej problematyki warto wskazać publikacje Władysława Lubasia, Walerego Pisarka, Macieja Czerwińskiego oraz Stanisława Gajdy. Nieocenione były także serbskie prace językoznawcze autorstwa Ranka Bugarskiego, Ivana Čolovicia oraz Milana Šipki. Literatura naukowa na temat samej *Deklaracji o zajedničkom jeziku* dopiero powstaje, szczególnie od marca 2018 roku, co zostało szerzej opisane w niniejszej pracy. Z tego względu analityczna część opiera się na serbskich artykułach prasowych, opisach konferencji, wywiadach itp. Źródłem informacji były strony internetowe poświęcone samej *Deklaracji* – przede wszystkim „jezicinacionalizmi.com” - oraz portale z wiadomościami, takie jak na przykład „politika.rs”, „danas.rs”, „n1.info”, „kurir.rs”, „novosti.rs”, „nedeljnik.rs”.

Niniejsza rozprawa z pewnością nie wyczerpuje w całości omawianej problematyki, zarówno w kontekście teoretycznym, jak i analitycznym. Warto jednak pochylić się nad zaproponowanym tematem ze względu na jego aktualność w postjugosłowiańskiej przestrzeni językowej. Praca stanowi zatem punkt wyjścia do dalszej obserwacji współczesnej serbskiej polityki językowej oraz efektów *Deklaracji o zajedničkom jeziku*.

ROZDZIAŁ I – Polityka językowa – zagadnienia teoretyczne

Już w pierwszym zdaniu *Deklaracji o zajedničkom jeziku*² jej inicjatorzy wskazali, że głównymi przyczynami opracowania dokumentu były negatywne skutki politycznych manipulacji językiem, a także konsekwencje aktualnych polityk językowych prowadzonych w Bośni i Hercegowinie, Czarnogórze, Chorwacji oraz Serbii. Biorąc pod uwagę ten argument, głównym celem poniższego rozdziału jest omówienie kluczowego pojęcia „polityka językowa” na podstawie polskiej oraz serbskiej literatury naukowej. W drugiej części rozdziału zostały omówione wyzwania dzisiejszej polityki językowej Serbii, co dalej doprowadziło do postawienia pytania o rolę języka w budowaniu serbskiej tożsamości narodowej.

1.1. Istota polityki językowej

Punkt wyjścia do rozważań nad zagadnieniem polityki językowej zaproponował Walery Pisarek, polski językoznawca i specjalista w zakresie socjolingwistyki, w artykule *Istota i sens polskiej polityki językowej*³. Według badacza, należy najpierw odpowiedzieć na pytanie, o jaką politykę w omawianym wyrażeniu chodzi – pomocą służy język angielski i różnica pomiędzy rzeczownikami *policy* a *politics*. W polskim sformułowaniu „polityka językowa” słowo „polityka” odpowiada angielskiemu *policy*, czyli zbiorowi *zasad i sposobów postępowania w jakiejś dziedzinie*⁴, w tym przypadku językowej, a nie polityce jako działalności o charakterze państwowym, sztuce rządzenia państwem, zdobywania władzy itp. Jednocześnie takie zdefiniowanie polityki językowej nie oznacza, że nie można jej wykorzystywać do celów politycznych sensu stricto.

Polityka językowa, rozumiana jako angielskie *policy*, nie jest jedynym przykładem „polityki przymiotnikowej”. Walery Pisarek przypomniał, że istnieje również polityka informacyjna, społeczna, prorodzinna itp. Próbuąc umiejscowić politykę językową w tym zróżnicowanym kręgu, polski badacz określił ją jako część szerszej polityki kulturalnej⁵. Na nazewnictwo omawianej dziedziny zwrócił również uwagę Jacek Łuczak w publikacji *Polityka językowa*

² *Deklaracja o zajedničkom jeziku* [online] jezicinalizmi.com [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://jezicinalizmi.com/deklaracija/>

³ W. Pisarek, *Istota i sens polskiej polityki językowej*, [w:] *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci*, red. J. Mazur, Lublin 1999, s. 13-23.

⁴ Tamże, s. 13.

Pojęcie „polityka” szerzej analizuje również Władysław Lubaś, polski slawista i językoznawca, w publikacji *Polityka językowa. Komparacja współczesnych języków słowiańskich*. Według Lubasia, *W polskim standardowym języku naturalnym (...) polityką nazywa się różne działania, których wykonawcami są rozliczne podmioty organizujące te działania w rozmaitych dziedzinach*. W. Lubaś, *Polityka językowa. Komparacja współczesnych języków słowiańskich*, Opole 2009, s. 32.

⁵ W. Pisarek, dz. cyt., s. 14.

Unii Europejskiej. Według autora, w literaturze przedmiotu można znaleźć nie tylko określenie „polityka językowa”, ale także „glottopolityka”, „inżynieria językowa”, „regulacja językowa” lub „zarządzanie językowe”⁶.

Największą dyskusję wywołuje różnica pomiędzy pojęciem „polityka językowa” a „planowanie językowe”. Władysław Lubaś traktuje te dwa pojęcia jako synonimy⁷, podczas gdy inni badacze rozumieją poprzez „politykę językową” ogół idei i celów, a poprzez „planowanie językowe” – ich praktyczną realizację. Problematykę tę poruszył także Milan Šipka, serbski lingwista; według badacza, pojęcia „polityka językowa” i „planowanie językowe” to dwa odrębne terminy w ramach serbskiej lingwistyki, chociaż jako synonimy traktuje je na przykład lingwistka anglosaksońska⁸. Na potrzeby niniejszej pracy wybrano sformułowanie „polityka językowa”, rozumiane jako zbiór idei i założeń, które jest popularniejsze w rozważaniach akademickich.

Milan Šipka, analizując definicje polityki językowej opracowane przez znanych lingwistów z obszaru postjugosłowiańskiego⁹, doszedł do wniosku, że termin ten oznacza zinstytucjonalizowane działania, realizowane zgodnie z przyjętą, ogólną polityką, których celem jest uregulowanie publicznego użycia języka w ramach danej społeczności (szczególnie w takich dziedzinach jak administracja, media, sądownictwo, szkolnictwo, wojsko i inne) oraz tak, aby był efektywnym narzędziem komunikacji publicznej¹⁰.

W podobny do Walerego Pisarka i Milana Šipki sposób „politykę językową” zdefiniował Stanisław Gajda, polski językoznawca i slawista, w publikacji *Program polskiej polityki językowej (rozważania wstępne)*¹¹. Według Gajdy polityka językowa to zbiór działań realizowanych w ramach danej społeczności, których celem jest kształtowanie sytuacji językowej tej grupy¹². Stanisław Gajda wyróżnił także sześć elementów składowych pojęcia

⁶ Szerzej na temat nazewnictwa dziedziny i terminów pokrewnych: J. Łuczak, *Polityka językowa Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 14-16.

⁷ W. Lubaś, *Co jest teraz ważne w polskiej polityce językowej?*, [w:] *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci*, red. J. Mazur, Lublin 1999, s. 26.

⁸ M. Šipka, *Jezik i politika*, Beograd 2006, s. 20.

⁹ M. Šipka powołał się na publikacje takich lingwistów, jak Ranko Bugarski, Ljubiša Rajić, Dubravko Škiljan, Dalibor Brozović.

¹⁰ Analizę terminu „polityka językowa” M. Šipka oparł także na zadaniu czterech pytań dotyczących relacji język-polityka: Jeśli istnieje związek między językiem a polityką, jaki jest jego charakter – naturalny czy narzucony? Czy polityka w taki sam sposób ingeruje we wszystkie elementy problematyki językowej? Czy politycy mają prawo zajmować się językiem i jeśli tak, to w jakim zakresie? (Zob. też: Następny podrozdział niniejszej pracy) oraz końcowe odwrotne pytanie – Czy lingwiści mają prawo zajmować się polityką? Tamże, s. 15-21.

¹¹ S. Gajda, *Program polskiej polityki językowej (rozważania wstępne)*, [w:] *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci*, red. J. Mazur, Lublin 1999, s. 37-46.

¹² Tamże, s. 38.

polityka językowa, które w praktyce wzajemnie się uzupełniają. Ich przegląd ułatwi zrozumienie wybranych problemów serbskiej polityki językowej, przedstawionych w dalszej części tego rozdziału.

Pierwszym elementem polityki językowej są tak zwane konteksty, czyli okoliczności, w których polityka językowa jest realizowana; innymi słowy, są to te cechy danej społeczności, które jednocześnie stanowią tło polityki językowej. Stanisław Gajda wymienił jako konteksty polityki językowej: sytuację demograficzną społeczności, jej ustrój polityczny i obowiązującą ideologię, stan cywilizacyjno-kulturowy, potrzeby językowe i komunikacyjne, świadomość językową oraz stan wiedzy o języku¹³.

Zmienność tych kontekstów powoduje, że polityka językowa jest dziedziną wymagającą ciągłych, nowych badań. Okoliczności, w których jest realizowana, nie są raz na zawsze dane; społeczeństwa ulegają przemianom, co podkreślił Władysław Lubaś w publikacji *Polityka językowa. Komparacja współczesnych języków słowiańskich*. Według niego polityka językowa zajmuje szczególne miejsce w badaniach nad Słowiańszczyzną ze względu na fakt, że państwa słowiańskie w podobny sposób i w zbliżonym czasie przechodziły od systemu komunistycznego do zróżnicowanych form demokracji, a proces tej transformacji obejmował również sferę językową. Ponadto, bliskość językowa i kulturowa państw słowiańskich spowodowała, że zagadnienie polityki językowej w państwach tego obszaru obejmuje podobne zagadnienia¹⁴. Różni badacze, w tym sławiści, zgodnie twierdzą, że polityka językowa nie jest dziedziną panchroniczną; choć sfera językowa posiada *naturalne mechanizmy samoregulacyjne*¹⁵, nie można całkowicie zrezygnować z zewnętrznego, „mechanicznego” wpływu na język, co z kolei prowadzi do rozwoju polityki językowej. Tezę o zmienności kontekstów potwierdził w 1995 roku Ranko Bugarski, znany serbski lingwista. W tekście *Političke promene i jezička politika* stwierdził, że sytuacja polityczna, gospodarcza i kulturowa na obszarze jugosłowiańskim, a szczególnie dominacja tendencji dezintegracyjnych, ponownie przywołują pytania o status polityki językowej. Ranko Bugarski wyraził wówczas

¹³ Tamże, s. 38-39. Podobną tezę postawił Maciej Czerwiński, slawista i językoznawca z Uniwersytetu Jagiellońskiego – według badacza, *W każdym państwie polityka językowa jest inaczej prowadzona, gdyż – w zależności od potrzeb – stawia sobie różne cele. Nie ma jednak wątpliwości, że ów proces ma podłoże ideologiczne i kulturowe oraz odzwierciedla przekonania określonej społeczności na temat własnego języka*. M. Czerwiński, *Język. Ideologia. Naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*, Kraków 2005, s. 30.

¹⁴ W. Lubaś, *Polityka językowa. Komparacja...*, s. 13.

¹⁵ S. Gajda, dz. cyt., s. 35.

obawę, że z powodu ogólnej sytuacji politycznej na Bałkanach pozycja polityki językowej może się stać jeszcze niższa, niż wcześniej¹⁶.

Drugim elementem polityki językowej są jej podmioty, czyli realizatorzy. Według Stanisława Gajdy we współczesnym świecie polityka językowa jest wielopodmiotowa, co oznacza, że jej założenia wykonuje nie tylko na przykład państwo, ale i samorządy, organizacje pozarządowe, media, kościoły czy pojedyncze jednostki. Polityka językowa może być także realizowana na poziomie ponadpaństwowym, na przykład przez organizacje międzynarodowe¹⁷. Podobne pomioty polityki językowej wymienił w swoich publikacjach Walery Pisarek; zwrócił on uwagę na fakt, że współcześnie każda instytucja może realizować własną politykę językową, musi jednak wiedzieć, jak dostosować swoje działania do odbiorców¹⁸. Ten element polityki językowej jest ważny z punktu widzenia głównego tematu niniejszej pracy. Z jednej strony, podstawą rozważań jest *Deklaracja o zajedničkom jeziku*, będąca inicjatywą oddolną, podpisaną przez przedstawicieli nauki, kultury czy mediów; z drugiej strony, do omówienia tematu zostaną wykorzystane wybrane wyzwania polityki językowej Serbii, co obejmuje także działania oficjalnych instytucji państwowych.

Politykę językową budują także jej przedmioty, czyli elementy, na których powinna się skupiać. Każda polityka językowa ingeruje w system języka i modyfikuje go, wprowadzając nowe elementy lub likwidując stare. Ponadto reguluje funkcje języka w społeczności¹⁹ oraz kształtuje świadomość językową jego użytkowników. Z przedmiotami polityki językowej są blisko związane jej cele i ideały²⁰.

Aby zrealizować założone cele, wykonawcy polityki językowej posługują się odpowiednimi środkami. Jako podstawowe narzędzie kształtowania i realizowania polityki językowej Stanisław Gajda wskazał kodyfikowanie języka, a w dalszej kolejności opracowywanie państwowych i międzynarodowych językowych aktów prawnych, edukację językową i popularyzację wiedzy o języku²¹. Ostatnim elementem polityki językowej są doktryny, które mają wpływ na jej kształt. Językoznawcy dzielą te teorie na ideologię

¹⁶ R. Bugarski, *Političke promene i jezička politika*, [w:] R. Bugarski, *Jezik od mira do rata*, Beograd 1995, s. 82-85.

¹⁷ S. Gajda, dz. cyt., s. 39-40. Przykładem może być polityka językowa realizowana przez instytucje Unii Europejskiej. Zob. też: *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, red. J. Warchala, D. Krzyżyk, Katowice 2008.

¹⁸ W. Pisarek, dz. cyt., s. 14.

¹⁹ Szerzej na temat identyfikacyjnej funkcji języka, w tym na obszarze południowo-wschodnim – W. Lubaś, dz. cyt., s. 107-129.

²⁰ S. Gajda, dz. cyt., s. 41-42.

²¹ Tamże, s. 42-44.

monolingwalną i polilingwalną, która z kolei obejmuje odmianę nacjonalistyczną i ekologiczną²².

Klasyfikację zagadnień, na których skupia się polityka językowa, zaproponował również Maciej Czerwiński. Według tego badacza są to pewne „segmenty niedoskonałości” języka, które według realizatorów polityki językowej należy poprawić i które zależą od sytuacji polityczno-historycznej danej społeczności. Segmenty te obejmują standaryzację lub kodyfikację języka, czyli wszelkie próby ingerencji w strukturę języka lub zachowanie jego *statusu quo*, ochronę języka przed obcymi wpływami, status języków mniejszościowych, stosunek do języków zagrożonych, promowanie własnego języka w ramach danej społeczności i poza nią, przygotowywanie systemów edukacyjnych, procesy odradzania języka²³.

Podsumowując tę część pracy, warto jeszcze przytoczyć definicję polityki językowej sformułowaną przez polskiego językoznawcę i leksykografa z Uniwersytetu Warszawskiego, Andrzeja Markowskiego: *Przez politykę językową rozumie się najczęściej zespół działań, zaplanowanych i koordynowanych (zwykle centralnie), których celem jest oddziaływanie zarówno na język, jego rozwój (...), jak i na postawy użytkowników wobec języka*²⁴.

Przy całej różnorodności językowej obszaru postjugosłowiańskiego interesująca jest również dyskusja naukowa o relacjach pomiędzy językiem dominującym w danej społeczności a językami mniejszościowymi, które zachodzą w ramach polityki językowej realizowanej przez instytucje państwowe. Według Walerego Pisarka, *każde państwo prowadzi jakąś politykę językową w sensie faworyzowania pewnego języka (lub pewnych języków) kosztem innych*²⁵.

²² Według Stanisława Gajdy politykę językową kształtują ideologie (doktryny). Doktryna monolingwalna oznacza ograniczanie wielojęzyczności na świecie i poszukiwanie języków dominujących w społeczności międzynarodowej (np. współczesna rola języka angielskiego); doktryna polilingwalna obejmuje dwie odmiany – nacjonalistyczną (jej celem jest ochrona własnego języka, co S. Gajda zobrazował formułą „jeden język-jeden naród-jedno państwo”) oraz ekologiczną (język jako element kultury, wspieranie różnorodności językowej, ochrona mniejszych języków). Tamże, s. 44-45.

Do problematyki monolingwalnej odniósł się również Ranko Bugarski w artykule *Jezici međunarodne komunikacije na razmeđu milenijuma*, przyznając we współczesnym świecie pierwszeństwo językowi angielskiemu, a także w tekście *Lingvistički pogled na jezičku budućnost*.

Zob. R. Bugarski, *Jezici međunarodne komunikacije na razmeđu milenijuma*, [w:] R. Bugarski, *Lica jezika*, Belgrad 2001, s. 91-94. R. Bugarski, *Lingvistički pogled na jezičku budućnost*, [w:] R. Bugarski, *Lica jezika*, Belgrad 2001, s. 95-100.

²³ M. Czerwiński, dz. cyt., s. 31.

²⁴ A. Markowski, J. Podracki, *Problem kodyfikacji i normalizacji języka polskiego*, [w:] *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci*, red. J. Mazur, Lublin 1999, s. 49.

²⁵ W. Pisarek, *Polityka językowa w wybranych krajach europejskich*, [w:] *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, red. J. Warchala, Katowice 2008, s. 82.

Powołując się na pracę francuskiego lingwisty Jacques'a Leclerca, badacz wymienił pięć rodzajów państwowej polityki językowej, uwzględniającą także kraje byłej Jugosławii.

Pierwszym rodzajem państwowej polityki językowej jest polityka asymilacji, której realizatorzy dążą do zacierania różnorodności językowej i kulturowej danej społeczności; bardziej neutralnym rodzajem państwowej polityki językowej jest polityka nieinterwencji, czyli pozostawienie stosunków między językiem dominującym a językami mniejszościowymi własnemu rozwojowi. Trzeci rodzaj państwowej polityki językowej – „ustawowego zróżnicowania językowego” – umożliwia współistnienie wielu języków w danej społeczności, z czego język dominujący ma zazwyczaj więcej praw, ale języki mniejszościowe są chronione odpowiednimi regulacjami prawnymi. Do tej grupy została zakwalifikowana Bośnia i Hercegowina oraz Chorwacja i Macedonia. Czwarta grupa obejmuje państwa realizujące politykę strefową, która jednocześnie faworyzuje dwa lub więcej języków urzędowych. Ostatni rodzaj państwowej polityki językowej to tak zwana polityka „dowartościowania języka urzędowego”, której zadaniem jest nadanie jak największej liczby przywilejów jednemu językowi. Według lingwistów, właśnie taki rodzaj państwowej polityki językowej jest realizowany w Serbii²⁶.

1.2. Wyzwania dzisiejszej serbskiej polityki językowej²⁷

Nawiązując do wymienionych w poprzednim podrozdziale kontekstów polityki językowej można stwierdzić, że język serbski zajmuje najwyższą pozycję w gronie wszystkich języków używanych na terenie Serbii. Jako uzasadnienie warto przytoczyć dane statystyczne, które zostały przedstawione w spisie powszechnym z 2011 roku. Według badań Serbię zamieszkuje 7.186.862 mieszkańców, z czego 5.988.150 (83,3% mieszkańców) stanowią Serbowie. Największą mniejszością narodową na terenie Serbii jest mniejszość węgierska, a w dalszej kolejności romska, boszniacka, chorwacka, słoweńska i czarnogórska²⁸. Jednocześnie, w tym samym spisie powszechnym 88% wszystkich odpowiadających zadeklarowało, że ich językiem ojczystym jest język serbski. Następnie najczęściej spotykanymi językami ojczystymi

²⁶ Tamże, s. 82-83.

²⁷ W niniejszym podrozdziale zostanie omówiona problematyka serbskiej polityki językowej po 2006-2008 roku. Po pierwsze, w 2006 roku niepodległość ogłosiła Czarnogóra, a w 2008 roku Kosowo, co dokończyło proces rozpadu Jugosławii, zapoczątkowany w latach 90. XX wieku. Ponadto w 2006 roku została ogłoszona obowiązująca do dziś Konstytucja Republiki Serbii. Wcześniejsze lata w serbskiej polityce językowej opisuje na przykład Władysław Lubaś. Zob. też: W. Lubaś, *Serbska polityka językowa*, [w:] W. Lubaś, *Polityka językowa. Komparacja współczesnych języków słowiańskich*, Opole 2009, s. 314-325.

²⁸ *Nacionalna pripadnost. Podaci po opština i gradovima* [online] popis2011.stat.rs [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>, s. 14.

na terenie Serbii są język węgierski (3,38% użytkowników), bośniacki (1,93% użytkowników), bułgarski (0,18%), macedoński (0,17%) oraz albański (0,13%)²⁹.

Do tematyki bieżącej sytuacji językowej w Serbii odnosi się również dodatkowa publikacja wydana z okazji przeprowadzenia spisu powszechnego 2011 roku, *Etnokonfesjonalni i jezički mozaik Srbije*³⁰. Analizując badania przeprowadzone w ramach tej publikacji można zauważyć, że język serbski jest na terenie Serbii językiem ojczystym dla 99,6% Serbów, 29,8% Romów, 92,4% Czarnogórców, 51,1% Chorwatów, 74,7% Muzułmanów³¹.

Najważniejszym dokumentem prawnym regulującym sytuację językową w Serbii jest obowiązująca do dziś Konstytucja Republiki Serbii (*Ustav Republike Srbije* lub również *Mitrovdanski ustav*), przyjęta przez Skupštinę 30 września 2006 roku. Zgodnie z artykułem 10. *Konstytucji* językiem urzędowym w państwie jest język serbski, a oficjalnym pismem – cyrylica³². Użycie innych języków lub alfabetów zostało uregulowane w dodatkowej ustawie, która nosi nazwę *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama*³³. Już w 1. artykule dokumentu potwierdzono konstytucyjny zapis o pierwszeństwie języka serbskiego jako języka urzędowego oraz pozycję cyrylicy jako oficjalnego pisma. W tym samym artykule języki i pisma mniejszości narodowych otrzymały status urzędowych na obszarach przez nie zamieszkiwanych, obok języka serbskiego. W artykule 11. tej samej ustawy zaznaczono, że przedstawiciele mniejszości narodowej muszą stanowić 15% wszystkich mieszkańców danej jednostki terytorialnej, aby ich język i pismo zostały zatwierdzone jako „współoficjalne” na poziomie lokalnym. Przedstawiciele mniejszości narodowych mogą się zwracać do władz państwowych w swoim języku i w nim otrzymać odpowiedź, jeśli mniejszość ta stanowi co najmniej 2% wszystkich mieszkańców Serbii, zgodnie z ostatnim spisem powszechnym. Oznacza to, że obecnie trzy mniejszości narodowe mogą skorzystać z tego zapisu – Boszniacy, Romowie oraz Węgrzy. Pozostałe mniejszości narodowe, to znaczy stanowiące mniej niż 2% wszystkich mieszkańców państwa, również mogą się zwrócić do najwyższych władz serbskich w swoim języku i w nim otrzymać odpowiedź, ale za pośrednictwem tej jednostki

²⁹ *Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost. Podaci po opštinama i gradovima* [online] popis2011.stat.rs [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga4_Veroispovest.pdf, s. 54.

³⁰ *Etnokonfesjonalni i jezički mozaik Srbije* [online] popis2011.stat.rs [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Etnomozaik.pdf>

³¹ Tamże, s. 160.

³² *Ustav Republike Srbije* [online] paragraf.rs [Dostęp: 16 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html

³³ *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama* [online] paragraf.rs [Dostęp: 16 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sluzbenoj_upotrebi_jezika_i_pisama.html

samorządowej, w której język mniejszościowy jest w oficjalnym użyciu. W takiej sytuacji koszty tłumaczenia ponosi jednostka samorządu terytorialnego. Analizując powyższe zapisy prawne można zgodzić się z tezą Walerego Pisarka głoszącą, że w Serbii jest realizowana polityka „dowartościowania języka urzędowego”.

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, oprócz przyznania dominującej pozycji cyrylicy, reguluje także kwestię użycia alfabetu łacińskiego; zgodnie z artykułem 10. tekst napisany łacinką może się znaleźć za tekstem napisanym cyrylicą – pod nim lub z jego prawej strony³⁴. Kwestia użycia tych dwóch alfabetów, szczególnie w przestrzeni publicznej, jest jednym z najważniejszych tematów współczesnej serbskiej polityki językowej³⁵. Zarówno sama treść zacytowanej ustawy, jak i rzeczywisty status cyrylicy w Serbii, wzbudzają wątpliwości badaczy i dziennikarzy³⁶.

21 czerwca 2017 roku portal „blic.rs” opublikował artykuł zatytułowany *Predlog za izmenu Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma: Cilj je bolji status ćirilice*³⁷. Specjalna grupa robocza, składająca się z przedstawicieli Ministerstwa Kultury i Informacji Republiki Serbii oraz Komitetu ds. standaryzacji języka serbskiego, zaproponowała zmiany w omawianej ustawie, chcąc lepiej chronić pozycję cyrylicy. Przewidziano dodanie zapisu, w którym oficjalnie nie rozdziela się języka serbskiego od cyrylicy, traktowanej jako pismo ojczyste; łacinka zostałaby wówczas określona jako pismo pomocnicze. Zgodnie z oświadczeniem autorów tej inicjatywy każde społeczeństwo potrzebuje swojej polityki językowej³⁸, w związku z czym niezbędna jest nowelizacja omawianej ustawy. Argumentując słuszność działania, dziennikarze przytoczyli kilka opinii profesorów Wydziału Filologicznego. I tak na przykład profesor Miloš Kovačević w dość podniosły sposób stwierdził, że potrzebne jest *przywrócenie*

³⁴ Tamże.

³⁵ Pozycja cyrylicy w życiu społeczno-politycznym Serbii jest przedmiotem badań nauk o języku. Opisując funkcje języka, Ranko Bugarski skupił się na jego komunikacyjnej i symbolicznej roli. Pierwsza z nich obejmuje porozumiewanie się członków danej społeczności, podczas gdy zadaniem drugiej funkcji jest łączenie języka i jego pisma z takimi kategoriami, jak etniczność, narodowość, wyznanie itp. oraz kształtowanie poczucia odrębności danej grupy społecznej. Według Bugarskiego w tych zagadnieniach leży problem stosunku do cyrylicy; ze względu na to, że na obszarze jugosłowiańskim dominująca stała się funkcja symboliczna, ugruntowany został także status cyrylicy jako pisma narodowego Serbów. Ponadto, lingwista nawiązał do utrwalonych skojarzeń społecznych, na przykład: cyrylica – pismo prawosławia, alfabet łaciński – pismo katolicyzmu. R. Bugarski, *Ćirilica i latinica*, [w:] R. Bugarski, *Jezik od mira do rata*, Beograd 1995, s. 125-128.

³⁶ Władysław Lubaś wskazywał, że użycie cyrylicy było jednym z najważniejszych pytań w serbskiej polityce językowej jeszcze w czasach istnienia Federalnej Republiki Jugosławii. Zob. też: W. Lubaś, dz. cyt., s. 315.

³⁷ *Predlog za izmenu Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma: Cilj je bolji status ćirilice* [online] blic.rs, 21 czerwca 2017r. [Dostęp: 16 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.blic.rs/kultura/vesti/predlog-za-izmenu-zakona-o-sluzbenoj-upotrebi-jezika-i-pisma-cilj-je-bolji-status/mtk8zn0>

³⁸ *Svako društvo koje teži da bude uređeno kao važan deo državne politike mora imati jezičku politiku i zato su Srbiji neophodne izmene i dopune Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma*. Tamże.

godności cyrylicy, ponieważ jednocześnie oznacza to *przywrócenie godności językowi serbskiemu*. Według profesora Aleksandra Milanovicia kwestia użycia cyrylicy nie jest pytaniem przeszłości, ale i terażniejszości oraz przyszłości. Z kolei członek grupy ministerialnej Veljko Brborić zaapelował do zgromadzonych na konferencji dziennikarzy, aby nie łamać zasad języka³⁹. Tematyka cyrylicy została również poruszona w styczniu 2018 roku w tekście udostępnionym przez portal „politika.rs” *Završena Deklaracija o zaštiti srpskog jezika i kulture* - Deklaracja, której tytuł jest chyba swego rodzaju „odповідzią” na nazwę inicjatywy *Deklaracija o zajedničkom jeziku*. W artykule przytoczono wypowiedź Sekretarza Generalnego Prezydenta Serbii – Nikoli Selakovicia – który oznajmił, że została przygotowana *Deklaracija o zaštiti srpskog jezika i kulture*, będąca aktem prawno-politycznym. Jej kluczowym celem jest ochrona *nieodłącznych elementów serbskiej tożsamości*, jakimi są język serbski i cyrylica⁴⁰.

Drugim problemem współczesnej serbskiej polityki językowej jest brak harmonijnej współpracy pomiędzy instytucjami państwowymi a instytucjami naukowo-kulturowymi oraz niskie poczucie odpowiedzialności za język serbski w tej pierwszej grupie. Jako pierwszy przykład można podać artykuł *Jezička politika – šta je to?*, opublikowany przez portal „danas.rs” w listopadzie 2012 roku. Autorka tekstu, Marjana Stevanović, zwróciła uwagę na fakt, że tak naprawdę kwestia pielęgnowania języka nie jest zadaniem żadnej państwowej instytucji. Argumentując swoje stanowisko, porównywała kompetencje serbskich organów publicznych z obowiązkami chorwackiego Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa i Sportu. Ponadto dziennikarka powołała się na odpowiedzi otrzymane od serbskiego Ministerstwa Oświaty, Nauki i Rozwoju Technologicznego oraz Ministerstwa Kultury. Pierwsza z tych instytucji poinformowała, że kwestie polityki językowej nie leżą w jej kompetencjach i skierowała dziennikarkę do Ministerstwa Kultury. To z kolei oznajmiło, że w Serbii kwestiami językowymi zajmują się przede wszystkim instytucje naukowe⁴¹.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ *Završena Deklaracija o zaštiti srpskog jezika i kulture* [online] politika.rs, 8 stycznia 2018r. [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.politika.rs/sr/clanak/396008/Politika/Završena-Deklaracija-o-zaštiti-srpskog-jezika-i-kulture>

Problematykę tę tłumaczy również Jerzy Molas, który w artykule *Language and territory as core values in Serbian, Croatian and Bosnian territory* opisał stosunek Serbów do cyrylicy: *Reports on the quantitative domination of texts written in Roman alphabet - on the bad state of Cyrillic educational materials – are increasing. The threat to the alphabet is presented as equivalent to the threat to destruction of the nation*. J. Molas, *Language territory as core values in Serbian, Croatian and Bosnian territory*, [w:] „Sprawy narodowościowe”, red.: J. Sujecka, zeszyt 31, 2007, s. 199-212.

⁴¹ *Jezička politika – šta je to?* [online] danas.rs, 2 listopada 2012r. [Dostęp: 16 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.danas.rs/nedelja/jezicka-politika-sta-je-to/>

Interesująca jest przytoczona w tym artykule opinia serbskiego filologa i historyka języka Ivana Klajna; według niego, dotychczas żadna z instytucji szczebla państwowego – ani rząd, ani parlament, ani ministerstwa – nie wykazały zainteresowania zagadnieniami językowymi. Także profesor Sreto Tanasić, serbski lingwista i przewodniczący Komitetu ds. standaryzacji języka serbskiego SANU stwierdził, że obecna władza musi zacząć traktować politykę językową jako znaczącą część całościowej polityki narodowej⁴². Ten sam problem został poruszony w artykule z dnia 27 października 2016 roku pod tytułem *Šta radi Odbor za srpski jezik*, opublikowanym na stronie internetowej „politika.rs” i mającym formę komunikatu Instytutu Języka Serbskiego SANU⁴³. Według autorów tekstu za język serbski i cyrylicę są tak samo odpowiedzialne zarówno struktury państwowe z ministerstwami na czele, jak i instytucje naukowo-kulturowe, a współpraca między nimi powinna być uzgodniona. Tymczasem Instytut oświadczył, że strona państwowa podjęła takie decyzje z dziedziny polityki językowej⁴⁴, które nie były konsultowane z przedstawicielami nauki, co doprowadziło do negatywnych, trudno odwracalnych skutków. Wyrażono nadzieję, że w przyszłości polityka językowa, rozumiana jako znaczący element całościowej polityki państwowej, będzie realizowana w ramach współpracy naukowo-państwowej⁴⁵.

Innym przykładem jest tekst pod tytułem *Odbor za standarizaciju srpskog jezika: Nedostaje usaglašena jezička politika*, opublikowany 6 grudnia 2016 roku na portalu „blic.rs”. Artykuł podsumował zorganizowane tego samego dnia coroczne posiedzenie Komitetu ds. standaryzacji języka serbskiego, w obecności przedstawicieli Ministerstwa Kultury i Informacji oraz przewodniczącego Serbskiej Akademii Nauk i Sztuk Vladimira Kosticia. Podczas spotkania członkowie Komitetu wyrazili opinię, że państwo serbskie – a dokładniej instytucje państwowe – ma ostatnią szansę, aby wziąć na siebie swoją część odpowiedzialności za status języka serbskiego; zaproponowano utworzenie Rady Języka Serbskiego przy Ministerstwie Kultury i Informacji lub odpowiedniego międzyresortowego organu Ministerstwa Kultury i Ministerstwa Oświaty. Cytowany wcześniej profesor Miloš Kovačević powiedział, że w Serbii nie istnieje zgodna polityka językowa, co wynika z dysharmonii pomiędzy instytucjami naukowymi a serbskim rządem⁴⁶. Problematykę relacji „język – politycy” poruszył także

⁴² Tamże.

⁴³ *Šta radi Odbor za srpski jezik* [online] politika.rs, 27 października 2016r. [Dostęp: 19 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.politika.rs/sr/clanak/366496/Sta-radi-Odbor-za-srpski-jezik>

⁴⁴ W tekście artykułu nie zostały one sprecyzowane.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ *Odbor za standardizaciju srpskog jezika: Nedostaje usaglašena jezička politika* [online] blic.rs, 6 grudnia 2016r. [Dostęp: 16 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.blic.rs/kultura/vesti/odbor-za-standardizaciju-srpskog-jezika-nedostaje-usaglasena-jezicka-politika/mp84y9s>

cytowany wcześniej Milan Šipka. W przytoczonej już publikacji *Jezik i politika* serbski lingwista stwierdził, że politycy nie tylko mają prawo, ale i obowiązek czuwać nad językiem – pytanie jednak brzmi, w jakim zakresie? Według Milana Šipki, politycy powinni zajmować się językiem jako zjawiskiem społecznym i rozwiązywać te problemy językowe, które dotyczą bezpośrednio społeczeństwa; oznacza to, że takie kwestie, jak na przykład struktura języka czy jego rozwój lub powstawanie, powinny być już przedmiotem badań wyspecjalizowanych nauk o języku⁴⁷.

Tematem, który warto będzie analizować w najbliższej przyszłości, jest kwestia serbskiej polityki językowej wobec języka serbskiego jako jednego z języków Unii Europejskiej. 31 sierpnia 2012 roku portale „vesti.rs” i „kurir.rs” opublikowały artykuł *SKANDAL: EU ukida srpski jezik!*. Przytoczono w nim pomysł niemieckiego europośła i lingwisty Mihaela Šacinger, aby języki wszystkich państw byłej Jugosławii, które wejdą do Unii Europejskiej, określić jednym pojęciem „języka eksjugosłowiańskiego”. Według Šacinger, kwestia językowa była jedną z przyczyn wojny w latach 90-tych na Bałkanach, ponadto, językowe ujednoczenie ułatwiłoby kontakty w ramach struktur europejskich. Pomysł ten został ostro skrytykowany przez przedstawicieli serbskiej nauki; dziennikarze powołali się na wypowiedź Dragoljuba Zbiljicia, językoznawcy i przewodniczącego stowarzyszenia „Cyrilica”, który stwierdził, że pomysł niemieckiego europośła nie ma żadnych podstaw lingwistycznych⁴⁸. Pięć lat później, 28 września 2017 roku, portal „blic.rs” opublikował artykuł, w którym jednak podkreślono, że język serbski będzie jednym z 25 języków Unii Europejskiej. Zaznaczono również, że ważne miejsce w rodzinie tych języków zajmie serbska cyrylica⁴⁹.

1.3. Język jako fundament serbskiej tożsamości narodowej

Analizując wyzwania współczesnej serbskiej polityki językowej i sposób mówienia o nich należy stwierdzić, że język serbski jest bezpośrednio powiązany z kwestią tożsamości narodowej. Warto odnieść się raz jeszcze do tekstu z portalu „blic.rs” z 21 czerwca 2017 roku, w którym można przeczytać, że *jezik i pismo [su] deo kulturne baštine i pitanje identiteta*

⁴⁷ M. Šipka, dz. cyt., s. 47-48.

⁴⁸ *SKANDAL: EU ukida srpski jezik!* [online] kurir.rs, 31 sierpnia 2012 r. [Dostęp: 19 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/388808/skandal-eu-ukida-srpski-jezik>

⁴⁹ *Srpski jezik će biti 25. jezik Evropske unije* [online] blic.rs, 28 września 2017r. [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.blic.rs/vesti/eu2me/srpski-jezik-ce-bit-25-jezik-evropske-unije/3v47n4q>

*svakog naroda i njegove kulture*⁵⁰. Tak sformułowany problem prowadzi do uzupełnienia omawianych treści o aspekt relacji języka i tożsamości narodowej w kontekście serbskim.

Sam związek między językiem a tożsamością narodową jest problemem interdyscyplinarnym, badają go przedstawiciele nauk społecznych, politycznych czy kulturowych. Według Miłowita Kunińskiego, historyka filozofii, powiązania między językiem a tożsamością narodową stały się przedmiotem szerszej dyskusji, gdy wykształciło się nowoczesne pojęcie narodu i spopularyzowała niemiecka filozofia Johanna G. Herdera⁵¹. Aż do czasów Rewolucji Francuskiej język nie stanowił wyznacznika tożsamości narodowej. Zmieniło się to w dobie romantyzmu, gdy narody zaczęły być postrzegane w kontekście politycznym, zwrócono uwagę na elementy kulturowe oraz etniczne, a język stał się przez to czynnikiem identyfikacyjnym. Wspomniany romantyzm to czas kultu języka, który otrzymał status nośnika tradycji narodowych i narodowej autentyczności. Dotyczy to między innymi języka serbskiego; za sprawą XIX-wiecznej reformy Vuka Stefanovicia Karadžicia, opartej na sztokawskim dialekcie wschodniohercegowińskim, powstał język serbski jako język narodowy⁵².

Ze względu na fakt, iż te XIX-wieczne reformy językowe na obszarze słowiańszczyzny przebiegały w okresie ogólnego odrodzenia narodowego, powstała szczególna więź między narodem a językiem. Stanisław Gajda, opisując tożsamości narodowe na obszarze słowiańskim, doszedł do wniosku, że ich cechami wspólnymi są: etniczność, terytorium, kultura, historia, religia oraz język. Według badacza ten ostatni czynnik jest wartością nadrzędną w procesie budowania słowiańskiej tożsamości narodowej⁵³. Wysoka pozycja języka, także w świecie słowiańskim, wynika przede wszystkim z opisanych wcześniej uwarunkowań historycznych. Podobną tezę postawiła w swojej publikacji Barbara Jelavich, amerykańska historyczka i slawistka; jako trzy główne wyznaczniki budowania narodowości na Bałkanach podała religię, więzi historyczne oraz język⁵⁴.

⁵⁰ *Predlog za izmenu Zakona...*

⁵¹ M. Kunicki, *Język a tożsamość narodowa. Aspekty filozoficzne i socjologiczne*, [w:] *Język a tożsamość narodowa – Slavica*, red.: M. Bobrownicka, Kraków 2000, s. 11-12. Zob. też: A. Jagiełło-Szostak, *Badania nad narodem – rozważania teoretyczne*, [w:] A. Jagiełło-Szostak, *Idea narodu politycznego kontra etnonacjonalizmy. Od jugosławizmu do jugonostalgii*, Wrocław 2013, s. 21-54.

⁵² Tamże., s. 65-66.

⁵³ S. Gajda, *Słowiańskie dyskursy tożsamościowe*, [w:] *Tożsamość a język w perspektywie slawistycznej*, red. S. Gajda, Opole 2008, s. 15.

⁵⁴ B. Jelavich, *Historia Bałkanów. Wiek XVIII i XIX*, Kraków 2005, s. 180.

Klasycznym przykładem serbskim potwierdzającym przytoczone powyżej tezy jest praca Ivana Čolovicia, etnologa i antropologa, *Balkany – terror kultury*. Badacz napisał, że język urasta w Serbii do rangi świętości, jest otoczony kultem, przypisuje mu się funkcję strażnika tożsamości narodowej⁵⁵. Nawiązał także do faktu, iż elity – rozumiane głównie w kontekście elit politycznych - wykorzystują język serbski jako narzędzie legitymizacji aktualnego systemu. Według Čolovicia, proces ten jest charakterystyczny dla krajów postkomunistycznych, redefiniujących swoją kulturę polityczną.

Opisując znaczenie języka serbskiego w budowaniu tożsamości narodowej Serbów, warto jeszcze poszerzyć tę relację o związek języka z terytorium. Będąc jednym z najważniejszych czynników kulturowo-narodowościowych, zasięg języka serbskiego wyznacza jednocześnie granice terytorialne serbskiej wspólnoty⁵⁶. Oznacza to, że jest także narzędziem podkreślania odrębności od innych społeczności, podstawą identyfikacji, wyznaczania swoich granic „od obcych”. Pozycja języka serbskiego w budowaniu tożsamości narodowej jest więc głęboko zakorzeniona w historycznych procesach kulturowych, społecznych i politycznych.

⁵⁵ I. Čolović, *Balkany – terror kultury*, Wołowiec 2007, s. 20, 33.

⁵⁶ J. Molas, dz. cyt.

ROZDZIAŁ II – *Deklaracja o zajedničkom jeziku*

Zadaniem drugiej części pracy jest omówienie opublikowanej w 2017 roku *Deklaracji o zajedničkom jeziku*. Ze względu na fakt, iż jej pomysłodawcy odwołali się w treści tekstu do aktualnej sytuacji językowej Bośni i Hercegowiny, Serbii, Czarnogóry i Chorwacji, na początku niniejszego rozdziału zostały przedstawione wybrane elementy historii języka serbsko-chorwackiego⁵⁷, co buduje szersze, niezbędne tło dla zrozumienia problematyki samej *Deklaracji*.

2.1. Krótka historia języka serbsko-chorwackiego

Analizując historię językową Jugosławii, Henryk Jaroszewicz, językoznawca i slawista, obrazowo porównał ją do „barometru” całościowych serbsko-chorwackich relacji. Oprócz tego, charakter współpracy między przedstawicielami głównych jugosłowiańskich ośrodków językowych można zobrazować w postaci sinusoidy; kooperacja ta rozwijała się pomyślnie na przełomie XIX i XX wieku, na przełomie lat 50. i 60. XX wieku oraz jeszcze w latach 80. Jako negatywne i dezintegrujące dla języka wskazuje się natomiast lata 30. i okres istnienia Królestwa Jugosławii, okres II wojny światowej, koniec lat 60. i lata 70. oraz przełom lat 80. i 90., co lingwiści argumentowali ogólną sytuacją społeczno-polityczną w regionie jugosłowiańskim⁵⁸. Ta złożona historia spowodowała, że w badaniach naukowych prowadzonych przez wiele lat pojawiło się wiele różnorodnych podejść do samego języka serbsko-chorwackiego. Pięć z nich, jako „konceptje funkcjonowania”, zebrała polska slawistka Agnieszka Spagińska-Pruszk. Po pierwsze, język serbsko-chorwacki może być traktowany jako w całości fikcyjny, abstrakcyjny wytwór, który tak naprawdę składa się z dwóch odrębnych języków literackich: serbskiego oraz chorwackiego; po drugie, przeciwnie, może być przedstawiony jako jeden język literacki, którego różnorodność wewnętrzna stanowi potencjał kulturowy; po trzecie, na język serbsko-chorwacki można spojrzeć jako na język literacki, ale składający się z wariantu serbskiego – to znaczy wschodniego oraz chorwackiego – czyli zachodniego. Według czwartej koncepcji literacki język serbsko-chorwacki składa się z

⁵⁷ W niniejszej pracy wzięto pod uwagę jedynie historię najbardziej rozpowszechnionego języka serbsko-chorwackiego, którym w Jugosławii posługiwali się Serbowie, Chorwaci, Czarnogórcy i Boszniacy, ponieważ tego języka i tych narodów dotyczy sama *Deklaracja*. Warto jednak zaznaczyć, że obok języka serbsko-chorwackiego, językiem urzędowym Jugosławii był też język słoweński i macedoński; w państwie występował również szereg innych języków wśród których w 1981 roku można było wskazać: albański, bułgarski, czeski, włoski, węgierski, cygański, rosyjski, słowacki, turecki, ukraiński, rumuński. Pokazuje to, jak bardzo była złożona całościowa sfera językowa w Jugosławii. Zob. też: A. Spagińska-Pruszk, *Sytuacja językowa w byłej Jugosławii*, Gdańsk 1997, s. 10.

⁵⁸ H. Jaroszewicz, *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901-1991*, Wrocław 2006, s. 129-134.

czterech równoprawnych wariantów: serbskiego, chorwackiego, czarnogórskiego oraz bośniacko-hercegowińskiego. Ostatnia koncepcja również traktuje ten język jako twór sztuczny i wspiera koncepcję funkcjonowania czterech odrębnych języków literackich: serbskiego, chorwackiego, bośniackiego oraz czarnogórskiego⁵⁹.

Za oficjalny początek istnienia i standaryzacji języka serbsko-chorwackiego językoznawcy przyjmują rok 1850 i podpisany wówczas *Bečki književni dogovor*, czyli umowę wiedeńską. Sygnatariuszami dokumentu byli: Ivan Kukuljević, Dimitrije Demeter, Ivan Mažuranić, Vuk Karadžić, Vinko Pacel, Franc Miklošič, Stefan Pejaković oraz Đuro Daničić⁶⁰, czyli najważniejsi XIX-wieczni reprezentanci chorwackiego, serbskiego i słoweńskiego świata nauk o języku. Według dzisiejszych badaczy, umowa wiedeńska była przykładem praktycznej realizacji XIX-wiecznych nastrojów nacjonalistycznych, które zostały wspomniane w poprzednim rozdziale. XIX wiek to okres politycznych antyhabsburskich i antyosmańskich postaw na Bałkanach oraz wiary w szczególną, kulturową rolę języka jako czynnika narodotwórczego i państwowotwórczego. Umowa wiedeńska z 1850 roku była zatem nie tylko językowym połączeniem hercegowińskiego dialektu Vuka Karadžicia z dialektem sztokawskim Ljudevita Gaja, ale też narzędziem realizacji bałkańskich potrzeb zjednoczeniowych⁶¹.

Blisko 150-letnia historia języka serbsko-chorwackiego, którego norma została utrwalona na przełomie XIX i XX wieku⁶², jest złożona i nie będzie przedmiotem szczegółowej analizy tego podrozdziału. Kierując się w stronę kluczowych dla tej pracy lat 80-tych i 90-tych XX wieku warto jednak, jako przykład, zaprezentować szczególną rolę lokalnych czasopism i ich ankiet językowych w procesie kształtowania XX-wiecznego języka serbsko-chorwackiego, które szczegółowo przeanalizował cytowany tu Henryk Jaroszewicz. Pierwszym tego rodzaju działaniem była ankieta słoweńskiego czasopisma „Veda”, przeprowadzona w 1912 roku pod tytułem *Anketa o jezikovnem približevanju Jugoslovanov* i dotycząca językowych relacji w regionie. Jej celem była odpowiedź na pytanie, jak powinny się dalej kształtować stosunki między językiem słoweńskim a serbsko-chorwackim. Choć większość ankietowanych – południowosłowańskich filologów – zdecydowanie odrzuciła ideę o przejściu Słoweńców na

⁵⁹ A. Spagińska-Pruszek, dz. cyt., s. 19-20.

⁶⁰ W. Lubaś, dz. cyt., s. 166-167.

⁶¹ Tamże.

⁶² *Przełom XIX i XX w. miał ogromny wpływ na kształt i przyszły rozwój serbsko-chorwackiej wspólnoty kulturowo-językowej. W okresie tym doszło bowiem do homogenizacji struktury gramatycznej, ortograficznej, leksykalnej języka serbsko-chorwackiego...* H. Jaroszewicz, dz. cyt., s. 11.

język serbsko-chorwacki, postulowano dalsze zacieśnianie tych słoweńsko-serbsko-chorwackich więzi językowych⁶³. Inną, ważną ankietę opracował serbski językoznawca, krytyk literacki i redaktor „Srpskog književnog glasnika” Jovan Skerlić na przełomie 1913 i 1914 roku. W pytaniach zbiorczo zatytułowanych *Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti*, Jovan Skerlić zapoczątkował dyskusję o tym, który dialekt – wschodni czy południowy – powinien dominować w ramach całego języka serbsko-chorwackiego. Redaktor zebrał 32 odpowiedzi serbskich, słoweńskich i chorwackich naukowców i opublikował je na łamach „Srpskog književnog glasnika”. Według Henryka Jaroszewicza blisko 2/3 respondentów przychylnie przyjęło możliwość unifikacji języka serbsko-chorwackiego; z drugiej jednak strony liczną grupę odpowiadających stanowili przeciwnicy zmian, wspierający zacieśnianie więzi językowych przy jednoczesnym zachowaniu ekawsko-ijekawskiego status quo⁶⁴. Mimo aktualności zagadnień śmierć Jovana Skerlicia i wydarzenia roku 1914 uniemożliwiły dalszy rozwój prac na zebranych materiale.

Po II wojnie światowej, w dobie istnienia komunistycznej Jugosławii, czasopismo „Letopis Matice srpske” opublikowało w 1953 roku ankietę pod tytułem *Anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa*. W przeciwieństwie do dwóch poprzednich ankiet, tej autorzy nadali bardziej obiektywny charakter, na przykład nie opublikowali wraz z pytaniami manifestu czy tekstu programowego, który mógłby rzutować na udzielone odpowiedzi. Jak podkreślił Henryk Jaroszewicz, głównym celem badaczy było zebranie opinii najważniejszych serbskich i chorwackich literatów na temat ówczesnych problemów językowych⁶⁵. Efektem nadesłanych odpowiedzi było zorganizowanie w 1954 roku spotkania w Nowym Sadzie, podczas którego podpisano umowę nowosadzką. Lingwiści wymieniają najczęściej następujące, główne punkty przyjęte w tej umowie: język serbskochorwacki lub chorwackoserbski jest jednolity⁶⁶, rozwija się wokół centralnych ośrodków Belgradu i Zagrzebia, charakteryzują go dwa (ekawski i ijekawski) warianty wymowy, cyrylica i łacinka są alfabetami równoprawnymi, konieczne jest wydanie przez Maticę chorwacką i serbską słownika literackiego⁶⁷.

⁶³ Tamże, s. 14-15.

⁶⁴ Tamże, s. 17-18.

⁶⁵ Tamże, s. 52.

⁶⁶ W treści dokumentu z 1954 roku używano nazw „język serbskochorwacki” oraz „język chorwackoserbski” bez zastosowania myślników.

⁶⁷ W. Lubaś, dz. cyt., s. 172-173.

O ile na przełomie lat 50. i 60. XX wieku działania na rzecz integracji językowej przebiegały pomyślnie, o tyle trudnym momentem stało się ogłoszenie w marcu 1967 roku *Deklaracji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Główną tezę dokumentu było istnienie dwóch odrębnych języków literackich – chorwackiego i serbskiego. Władysław Lubaś określił tę deklarację jako wypowiedzenie poprzednich kluczowych manifestów, tzn. umowy wiedeńskiej i umowy nowosadzkiej⁶⁸. Następnie w podobny sposób oceniono nową konstytucję jugosłowiańską z 1974 roku, która przyznała poszczególnym republikom prawo do autonomicznej realizacji własnej polityki językowej; przyczyniło się to do rozwoju tendencji dezintegrujących sferę językową⁶⁹.

Przełom lat 80. i 90. oraz początek XXI wieku to nie tylko czas rozpadu państwa jugosłowiańskiego jako organizmu politycznego, ale także utrwalonego w dobie komunizmu mitu „braterstwa i jedności”. Język w komunistycznej Jugosławii niewątpliwie był narzędziem w rękach polityków, wykorzystywanym do zjednoczenia zamieszkujących kraj narodów. W dobie rozpadu stał się z kolei elementem walki o nowo powstające, niepodległe państwa⁷⁰. Pewną próbą wznowienia współpracy była tzw. umowa zagrzebska z kwietnia 1986 roku, podpisana w czasie specjalnego spotkania w Zagrzebiu. Sygnatariusze zgodzili się, że *główną przyczyną negatywnych zjawisk związanych z językiem serbsko-chorwackim jest brak wspólnych i jednolitych działań podejmowanych przez centra polityczne i naukowe Serbii, Chorwacji, Czarnogóry i BiH*⁷¹. Co ciekawe, już wtedy zaznaczono, że problematyczny jest brak realnej współpracy między instytucjami szczebla politycznego oraz kulturowo-naukowego, co stanowi także współczesny problem polityki językowej Serbii. Założeń Umowy z 1986 roku nie udało się jednak zrealizować.

2.2. Deklaracija o zajedničkom jeziku

2.2.1. Cztery organizacje – cztery konferencje - jeden język

Współpraca językowa w ramach języka serbsko-chorwackiego uległa załamaniu wraz z rozpadem Jugosławii. Jak podkreślił Henryk Jaroszewicz, tuż po ogłoszeniu niepodległości w 1991 roku Chorwaci odrzucili język serbsko-chorwacki, postrzegany jako przejaw wcześniejszego „zniewolenia”. Po stronie serbskiej symbolicznym aktem było opublikowanie *Rozporządzenia o urzędowym użyciu języków i alfabetów* z 1991 roku, w którym nadano

⁶⁸ Tamże, s. 177.

⁶⁹ Zob. też: H. Jaroszewicz, *Kryzys serbsko-chorwackiej wspólnoty państwowo-językowej na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, „Socjolingwistyka”, t. 19, Kraków 2005, s. 31-62.

⁷⁰ A. Spagińska-Pruszk, dz. cyt., s. 69.

⁷¹ H. Jaroszewicz, dz. cyt., s. 116.

językowi serbskiemu status języka oficjalnego. Według badaczy kolejną fazą językowej jugosłowiańskiej dezintegracji była nacjonalizacja tych języków, które były spadkobiercami języka serbsko-chorwackiego. Stopniowe powoływanie do życia nowych państw skutkowało jednocześnie ogłaszaniem nowych, oficjalnych języków, tzn. chorwackiego, serbskiego, bośniackiego oraz później czarnogórskiego⁷², co oznacza realizację ostatniej „koncepcji funkcjonowania” według klasyfikacji Agnieszki Spagińskiej-Pruszk. Trafny wydaje się być zatem cytat, który wybrał Ranko Bugarski jako motto swojej publikacji pod tytułem *Lica jezika – Jezici se umnožavaju sa državama, a ne obrnuto*⁷³.

Mimo iż od wybuchu wojny na Bałkanach minęło prawie trzydzieści lat, a nowo powstałe państwa utrwaliły chociażby prawnie pozycję swoich standardowych, urzędowych języków, wspólna przeszłość serbsko-chorwacka wciąż jest aktualnym tematem dyskusji, o czym świadczy opublikowana w 2017 roku *Deklaracija o zajedničkom jeziku*. Można ją zdefiniować jako oświadczenie i jednocześnie apel, sporządzone w ramach językowo-kulturowego projektu „Jezici i nacionalizmi”. Projekt ten został zrealizowany w latach 2016-2017 i obejmował cykl czterech konferencji naukowych, zorganizowanych kolejno w Podgoricy, Splicie, Belgradzie i Sarajewie. Zgodnie z informacjami zamieszczonymi na stronach internetowych inicjatywy „Jezici i nacionalizmi”, pomysłodawcy kierowali się trzema kluczowymi celami: po pierwsze, dostrzegali potrzebę nawiązania otwartego dialogu na temat sytuacji czterech „politycznych” języków, obowiązujących dzisiaj w Bośni i Hercegowinie, Chorwacji, Czarnogórze oraz Serbii⁷⁴. Po drugie, chcieli powrócić w tej dyskusji do kwestii politycznego nadużywania nauk o języku podczas rozpadu Jugosławii i przekształcenia policentrycznego języka serbsko-chorwackiego (lub chorwacko-serbskiego) na cztery odrębne języki⁷⁵. Trzecim celem projektu było ponowne omówienie zagadnień, które na przestrzeni ostatnich kilku lat nadal stanowią „językoznawcze wyzwania” i są powiązane z tzw. polityką tożsamościową. Chcąc uzasadnić tak sformułowane zadania, inicjatorzy projektu ocenili, że formalne ogłoszenie istnienia czterech standardowych języków nie przyczyniło się do uspokojenia lokalnych, językowych napięć; wręcz przeciwnie, według autorów wciąż dają o sobie znać problemy językowe, powiązane z zagadnieniem tożsamości, oraz poglądy utrzymane w tonie tezy o

⁷² W. Lubaś, dz. cyt., s. 194-195.

⁷³ R. Bugarski, *Lica...*, s. 9.

⁷⁴ *O projektu* [online] jezicinalizmi.com [Dostęp: 29 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://jezicinalizmi.com/o-projektu/>

⁷⁵ *Jezici i nacionalizmi* [online] krokodil.rs [Dostęp: 29 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.krokodil.rs/jezici-i-nacionalizmi/>

„pięćdziesięcioletniej niewoli językowej”⁷⁶. Zaproszenie do uczestnictwa w tym otwartym dialogu zostało skierowane do lingwistów oraz innych naukowców, dlatego też czołowymi postaciami projektu, jego „naukowymi mentorami”, zostali znani specjaliści reprezentujący cztery południowosłowiańskie państwa. Głównym przedstawicielem strony serbskiej został cytowany w niniejszej pracy prof. Ranko Bugarski⁷⁷, Chorwację reprezentowała prof. Snježana Kordić⁷⁸, Bośnię i Hercegowinę prof. Hanka Vajzović⁷⁹, a Czarnogórę – prof. Božena Jelušić⁸⁰. Sam projekt był natomiast realizowany i finansowany przez cztery organizacje – sarajewski *PEN Centar BiH*, czarnogórski *Centar za građansko obrazovanje (CGO)* z Podgoricy, chorwacką *Udrugę Kurs* ze Splitu oraz serbskie stowarzyszenie *Krokodil* z Belgradu⁸¹.

Ze względu na serbską perspektywę przyjętą w niniejszej pracy, warto uzupełnić ją o wiadomości dotyczące działalności stowarzyszenia *Krokodil*. Zgodnie z wiadomościami zamieszczonymi na oficjalnej stronie organizacja powstała w 2009 roku, a nazwa to akronim serbskich słów „Književno Regionalno Okupljanje Koje Otklanja Dosadu I Letargiju”⁸². W ten humorystyczny i pomysłowy sposób na pewno przedstawiono podstawowe zadanie organizacji; oprócz niego, członkowie *Krokodila* skupiają się na tworzeniu programów publicznych z zakresu literatury, kultury i spraw polityczno-społecznych, których celem jest popularyzacja polityki dialogu, zrozumienia, akceptacji różnorodności, a także rekonstrukcji zerwanych więzi kulturowych na Bałkanach⁸³. Zapoznając się bliżej z działalnością *Krokodila* można zauważyć, że jej członkowie poświęcają wiele uwagi sytuacji językowej na świecie. Oprócz omawianej inicjatywy „Jezici i nacjonalizmi”, stowarzyszenie było zaangażowane na przykład w realizację projektu „4 zemlje 1 jezik” w ramach 62. Belgradzkich Targów Książek, który dotyczył tym

⁷⁶ *O projekcie...*, tamże.

⁷⁷ Ranko Bugarski – serbski lingwista, profesor Wydziału Filologicznego na Uniwersytecie w Belgradzie, tłumacz, zajmuje się między innymi socjolingwistyką, historią lingwistyki, teorią tłumaczeń.

⁷⁸ Snježana Kordić – chorwacka kroatystka, lingwistka, autorka szeroko komentowanej publikacji *Język i nacjonalizm*.

⁷⁹ Hanka Vajzović – absolwentka Wydziału Filozoficznego na Uniwersytecie w Sarajewie, wykładowczyni Wydziału Nauk Politycznych, redaktor czasopisma *Književni jezik*, współredaktor *Rječnika bosanskog jezika*.

⁸⁰ Božena Jelušić – profesor literatury, krytyk literacki; w swojej pracy naukowej skupia się na teorii literatury, krytyce literackiej. Profesor literatury w szkole średniej „Danilo Kiš” w Budwie.

⁸¹ *Donatori* [online] jezicinacionalizmi.com [Dostęp: 29 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://jezicinacionalizmi.com/donatori/>

⁸² *O nama* [online] krokodil.rs [Dostęp: 30 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.krokodil.rs/about-us/>

⁸³ Tamże.

razem nie regionu południowosłowiańskiego, ale regionu niemieckojęzycznego – Niemiec, Austrii, Szwajcarii oraz Lichtensteinu⁸⁴.

Jak zostało to zaznaczone wcześniej, *Deklaracja o zajedničkom jeziku* stanowi efekt czterech dwudniowych konferencji naukowych. Pierwsza z nich odbyła się w Podgoricy w dniach 21-22 kwietnia 2016 roku, a jej uczestnicy dyskutowali na dwa tematy: *Govori li svaki narod u Crnoj Gori drugim jezikom?* oraz *Kakav je smisao povećavanja jezičkih razlika?*. Druga konferencja miała miejsce w Splicie w dniach 19-20 maja 2016 roku, a tematy przewodnie to *Prijeti li anarhija ako ne propisujemo kako govoriti?* oraz *Što ako Hrvati i Srbi imaju zajednički jezik?*. Trzecie spotkanie zostało zorganizowane w Belgradzie w dniach 5-6 października 2016 roku, podczas którego rozmawiano na tematy *Ko kome krade jezik?* oraz *Ideologija ispravnog jezika*. Ostatnie spotkanie odbyło się w Sarajewie w dniach 23-24 listopada 2016 roku i dotyczyło takiej problematyki, jak *Političke manipulacije temom jezika* oraz *Lektori kao utjerivači nacionalnosti*⁸⁵.

2.2.2. Treść Deklaracji o zajedničkom jeziku

Tekst *Deklaracji o zajedničkom jeziku* składa się z trzech części⁸⁶: wprowadzenia, prezentacji głównych poglądów – problemów oraz spisu proponowanych rozwiązań. Najważniejsza teza oświadczenia znajduje się już w jej wstępnej części; według autorów w Bośni i Hercegowinie, Chorwacji, Czarnogórze oraz Serbii korzysta się ze wspólnego, standardowego języka typu policentrycznego, składającego się z czterech standardowych wariantów, tj. bośniackiego, chorwackiego, czarnogórskiego i serbskiego. Potwierdzeniem założenia jest według autorów sztokawszczyzna jako wspólna baza językowa, a także wzajemne językowe zrozumienie ze strony użytkowników tego języka. Zgodnie z kolejną tezą twórców *Deklaracji o zajedničkom jeziku* usilne rozdzielanie czterech standardowych wariantów przyczyniło się jedynie do negatywnych skutków społecznych, politycznych czy kulturowych; przykładem jest traktowanie języka jako narzędzia segregacji (sic!) dzieci w społecznościach wieloetnicznych lub jako kryterium określania etno-narodowej

⁸⁴ Zob. też: *4 zemlje 1 jezik* [online] 4zemlje1jezik.com [Dostęp: 30 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://4zemlje1jezik.com/o-projektu/>

⁸⁵ Dużą wartością oficjalnej strony internetowej projektu „Jezici i nacionalizmi” są transkrypcje wszystkich ośmiu dyskusji przeprowadzonych podczas czterech konferencji. Zob. *Konferencije* [online] jezicinacionalizmi.com [Dostęp: 30 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://jezicinacionalizmi.com/konferencije/>

⁸⁶ Tłumaczenie poszczególnych fragmentów też z *Deklaracji o zajedničkom jeziku* na potrzeby niniejszej pracy – własne.

przynależności, a także zbędne „tłumaczenia” na szczeblu administracyjnym i w mediach lub wymyślanie nieistniejących w rzeczywistości różnic językowych⁸⁷.

W drugiej części *Deklaracji* jej twórcy przedstawiają kolejne tezy dotyczące sytuacji językowej na obszarze południowo-wschodnim; jako przykłady najważniejszych problemów wymienionych w *Deklaracji* warto wskazać następujące zapisy: istnienie wspólnego, policentrycznego języka nie kwestionuje prawa przynależności do różnych państw, narodów czy regionów; istnieje możliwość autonomicznej i dowolnej kodyfikacji danego wariantu języka przez państwa, narody, grupy etniczne lub lokalne wspólnoty; cztery wymienione warianty są równe, żaden z nich nie może być uznany jako wariant innego; policentryczność języka powoduje, że każdy jego użytkownik może swobodnie wybrać własny wariant; poszczególne warianty różnią się między sobą tłem kulturowym, praktyką językową, tradycjami użycia; różnice te świadczą o bogactwie kulturowym omawianego języka i nie stanowią usprawiedliwienia dla ich instytucjonalnego rozdzielania⁸⁸.

Trzecia część *Deklaracji o zajedničkom jeziku* ma formę apelu, w którym autorzy nawołują do rezygnacji z językowej dyskryminacji i segregacji, szczególnie w życiu publicznym, zatrzymania procesu bezkompromisowego rozdzielania języka, ograniczenia zbędnych „tłumaczeń” i rezygnacji z nieelastycznego definiowania poszczególnych standardowych wariantów. Ponadto autorzy *Deklaracji* popierają indywidualny wybór wariantu języka, językową wolność w sferze kultury i użyciu regionalnym, i wreszcie – wspierają mieszanie się poszczególnych wariantów⁸⁹.

Treść *Deklaracji o zajedničkom jeziku* w powyższej formie podpisało dotychczas ponad 9000 osób⁹⁰. Wśród nich znajduje się 228 znanych, często wybitnych przedstawicieli świata nauki, sztuki, literatury, dziennikarstwa oraz działacze społeczni; jako wybrane serbskie przykłady warto przytoczyć takie nazwiska, jak Ranko Bugarski, Ivan Čolović, Vladimir Arsenijević (*notabene* założyciel stowarzyszenia *Krokodil*, obecnie przewodniczący i dyrektor kreatywny), Svetislav Basara, Filip David, Milena Dragičević-Šešić, Mirjana Đurđević, Ivan Ivanji, Ivan Klajn czy Biljana Srbljanović.

⁸⁷ *Deklaracija o zajedničkom...*, dz. cyt.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ Stan na 30 maja 2018r., na podstawie listy sygnatariuszy udostępnionej pod oficjalnym tekstem *Deklaracji*. Zob. *Deklaracija o zajedničkom...*, tamże.

ROZDZIAŁ III - Serbskie reakcje na *Deklarację o zajedničkom jeziku*

Celem niniejszego rozdziału jest chronologiczne zaprezentowanie serbskich reakcji na ogłoszenie tekstu *Deklaracji o zajedničkom jeziku*⁹¹. Przedstawione zostały wybrane artykuły z lat 2017-2018, udostępnione przez takie serbskie portale informacyjne, jak „politika.rs”, „danas.rs”, „n1.info”, „kurir.rs”, „novosti.rs”, „nedeljnik.rs” oraz „slobodnaevropa.org”. Najwięcej komentarzy na temat analizowanej inicjatywy pojawiło się w czasie, gdy została publicznie przedstawiona, to znaczy na przełomie marca i kwietnia 2017 roku.

W dniu ogłoszenia treści dokumentu, 30 marca 2017 roku, na portalu „novosti.rs” pojawił się artykuł pod tytułem *Predstavljena Deklaracija o zajedničkom jeziku*, w którym zacytowano opinie pomysłodawców deklaracji oraz jej sygnatariuszy. Według Vladimira Arsenijevicia już samo zainteresowanie treścią *Deklaracji* świadczy o jej dużym znaczeniu; przewodniczący stowarzyszenia *Krokodil* powiedział także, że głównym celem przyświecającym jej twórcom była chęć naprawy nienaturalnego stanu, który panuje od kilku dekad w regionie bałkańskim. W artykule przytoczono również opinię Borki Pavićević, dyrektorki belgradzkiej organizacji *Centar za kulturnu dekontaminaciju*, która skupiła się w swojej wypowiedzi na ideologicznym tle *Deklaracji* – według niej, doszło do utożsamienia narodu z językiem, co można obecnie określić za pomocą pojęcia „nacjonalistyczny kicz”. Dodała także, że „państwo to jedno, a język to drugie”⁹². Tego samego dnia Mirjana Sretenović napisała dla „politiki.rs” znacząco zatytułowany artykuł *Zajednički jezik razdora, czyli Wspólny język niezgody*. Tuż pod tytułem tekstu umieszczono satyryczną rycinę przedstawiającą tradycyjną dżezwę oraz filiżankę z kawą, podpisane słowem „kafa” z przekreślonym „f” i zamienionym na „v”, a także dodanym „h”. Po pierwsze, Mirjana Sretenović zwróciła w swoim artykule uwagę na fakt, że *Deklaracja o zajedničkom jeziku* pojawiła się w 50. rocznicę podpisania chorwackiej deklaracji językowej z 1967 roku, która została przypomniana w poprzednim podrozdziale. Po drugie, zacytowała stanowisko profesora Miloša Kovačevicia – według niego, *Deklaracja o zajedničkom jeziku* jest tak naprawdę skierowana przeciwko Serbom i przynosi korzyści wszystkim pozostałym, wymienionym w niej narodom. Profesor stwierdził, że nie jest możliwe zachowanie równości czterech wspomnianych w *Deklaracji* wariantów, jeśli takie samo dziedzictwo i bogactwo historyczne przypisuje się „wukowskiemu” językowi serbskiemu oraz „wczoraj powstałemu”

⁹¹ W szerszym kontekście znaczące i interesujące są także na przykład chorwackie, oficjalne reakcje na *Deklarację o zajedničkom jeziku*. J. Molas, *Chorwacka krytyka Deklaracji o wspólnym języku*, w druku.

⁹² *Predstavljena Deklaracija o zajedničkom jeziku* [online] novosti.rs, 30 marca 2017r. [Dostęp: 31 kwietnia 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:657785-Predstavljena-Deklaracija-o-zajednickom-jeziku>

językowi czarnogórskiemu. Jako słuszną tezę wskazał jedynie bezmyślne tłumaczenia językowe w strukturach sądownictwa⁹³.

31 marca 2017 roku ta sama autorka przygotowała, także dla portalu „politika.rs”, artykuł zatytułowany *Živi jezik pokojne države*; dziennikarka powołała się na opinię profesora Veljka Brboricia z Wydziału Filologicznego w Belgradzie, dla którego sam tekst *Deklaraciji* w istocie „miał sens”. Według cytowanego profesora na obszarze pojugosłowiańskim dochodzi do absurdalnych sytuacji językowych, na przykład sądy w Sandżaku nie chcą prowadzić spraw, których dokumentacja nie jest przetłumaczona z języka serbskiego na język bośniacki. Innym przykładem zaprezentowanym w tym artykule były bankomaty w Bośni i Hercegowinie, umożliwiające wybranie bośniackiej, serbskiej lub chorwackiej opcji językowej. Jednak mimo iż powody przemawiające za stworzeniem samej *Deklaraciji* „mają sens”, to i tak, według Veljka Brboricia, najwięcej zależy od organów państwowych⁹⁴. Mirjana Sretenović powołała się także na wypowiedź serbskiego pisarza Vladislava Bajaca, który podpisał *Deklaraciję o zajedničkom jeziku*. Według niego omawiana inicjatywa jest pozytywnym skutkiem zdroworozsądkowego myślenia, wiedzy i dobrej woli; pisarz dodał, że za wprowadzenie do świadomości społecznej schematu „państwo = język” są odpowiedzialni politycy i podsumował to stwierdzeniem *Laž se tako prodala za istinu*⁹⁵.

6 kwietnia 2017 roku, tydzień po oficjalnym wydaniu *Deklaraciji o zajedničkom jeziku*, Vladimir Arsenijević udzielił mediom krótkiej wypowiedzi, w której ponownie zaprezentował główne powody opracowania deklaracji. Według niego, w dobie rozpadu Jugosławii język stał się silnym narzędziem budowania nowych tożsamości narodowych; na przełomie XX i XXI wieku nowo powstałe republiki kreowały, według Arsenijevicia, swoje odrębne narodowe języki w sposób podobny do tworzenia nowego herbu, godła, flagi itp. Pisarz stwierdził, że w czterech państwach, których *Deklaracija* dotyczy, budowana jest obecnie atmosfera obcości oraz silna jest próba wzbudzenia wśród Chorwatów, Czarnogórców, Boszniaków i Serbów poczucia, że w ogóle się nie rozumieją. Odnosząc się do polityki językowej, Arsenijević określił takie postępowanie mianem hysterii, która obecnie osiąga największy poziom w Chorwacji. Tymczasem politykę językową Serbii i jej stosunek do tematu wspólnego języka nazwał

⁹³ M. Sretenović, *Zajednički jezik razdora* [online] politika.rs, 30 marca 2017r. [Dostęp: 31 kwietnia 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.politika.rs/sr/clanak/377261/Zajednicki-jezik-razdora>

⁹⁴ M. Sretenović, *Živi jezik pokojne države* [online] politika.rs, 31 marca 2017r. [Dostęp: 31 kwietnia 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/377314/Predstavljena-Deklaracija-o-zajednickom-jeziku>

⁹⁵ Tamże.

„cichym, hegemonistycznym cynizmem”, który zobrazował stwierdzeniem *Naravno da govorimo isti jezik a on se zove srpski*⁹⁶.

Deklarację o zajedničkom jeziku skrytykował dnia 11 kwietnia 2017 roku sekretarz Oddziału Języka i Literatury SANU oraz profesor Wydziału Filologicznego na Uniwersytecie w Belgradzie Predrag Piper. Portal „blic.rs” opublikował artykuł zatytułowany *Piper: Deklaracija o zajedničkom jeziku je namerno nedorečena provokacija*; cytowany w nim profesor skrytykował fakt, że autorzy deklaracji nie poruszają w ogóle tematu nazwy wspólnego, policentrycznego języka. Według niego może to prowadzić do tworzenia błędnych, niewspółmiernych do rzeczywistości nazw: *Tako, na primer, Bošnjaci bi mogli svoj jezik, ako bi to hteli, zvati i bosanskoarapski*. Stwierdził, że współcześnie, choć wielu by się z tym nie zgodziło, Boszniacy, Czarnogórcy oraz Chorwaci mówią językami, które są wariantami języka serbskiego. Zwrócił także uwagę, że niektórzy sygnatariusze *Deklaraciji* od razu nazywają jej przeciwników szowinistami; nawiązując do kwestii współpracy między różnymi serbskimi instytucjami naukowymi oraz społecznymi, Predrag Piper powiedział, że dialog między stowarzyszeniem *Krokodil* a na przykład SANU jest zbędny z powodu prowokacji, jaką jest sama *Deklaracija*⁹⁷.

Ważny artykuł, ukazujący brak jednolitego stanowiska w serbskim środowisku kulturowo-naukowym, został opublikowany 22 kwietnia 2017 roku na portalu informacyjnym „danas.rs” pod tytułem *(Ne)moć Deklaracije*. Tekst ma formę dialogu pomiędzy chorwackim dziennikarzem Ante Tomiciem a serbskim pisarzem Sašą Iliciem. Rozmówcy komentują lokalne reakcje na *Deklarację o zajedničkom jeziku*. Już na początku rozmowy Saša Ilić odniósł się do stanowiska prof. Miloša Kovačevića, Według Ilicia, prof. Kovačević zachował się wobec *Deklaraciji* jak „filolog – nacjonalista” i „mentor idei o wszechserbskim języku”, zwolennik opinii, że nie istnieje równość języków na Bałkanach na językowym obszarze serbsko-chorwackim, ponieważ wszystkie one są tak naprawdę jednym językiem serbskim. Ilić powiedział, że jego zdaniem wielu przeciwników *Deklaraciji* w ogóle nie przeczytało jej tekstu przed wyrażeniem swojego stanowiska. Warto także przytoczyć opinię cytowanego pisarza na temat samych sygnatariuszy *Deklaraciji* – są to przedstawiciele środowisk pozaintelektualnych,

⁹⁶ Vladimir Arsenijević: *Zašto smo pisali Deklaraciju o zajedničkom jeziku - Čitajte u Nedeljniku* [online] nedeljnik.rs, 6 kwietnia 2017 r. [Dostęp: 31 kwietnia 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.nedeljnik.rs/nedeljnik/portals/news/vladimir-arsenijevic-zasto-smo-pisali-deklaraciju-o-zajednickom-jeziku>

⁹⁷ *Piper: Deklaracija o zajedničkom jeziku je namerno nedorečena provokacija* [online] blic.rs, 11 kwietnia 2017 r. [Dostęp: 31 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/piper-deklaracija-o-zajednickom-jeziku-je-namerno-nedorecena-provokacija/wb9tv54>

dla których argumenty zaprezentowane w oświadczeniu są „oczywiste”. W ocenie Ilicia, wśród zwolenników *Deklaracji* pojawili się również realizatorzy wspólnych projektów, którzy mieli okazję wcześniej wymieniać się swoimi poglądami. Grupą przeciwną – krytykującą *Deklarację* – są natomiast środowiska powiązane z tymi instytucjami, które tekst apelu o wspólnym języku traktują jako „policzek” wymierzony przeciwko obowiązującym systemom politycznym. Jasne zatem jest, że elitom reprezentującym poglądy nacjonalistyczne opublikowany dokument odbiera, według Ilicia, „siłę napędową”. Na koniec serbski pisarz przyznał, że *Deklaracja* sama w sobie nic zmienić nie może, ponieważ nie popiera jej żadna struktura polityczna; wyraził nadzieję, że w przyszłości inicjatywa ta zyska na znaczeniu, gdy zmieni się całościowy sposób myślenia, a ogólny stosunek do rzeczywistości „uwolni się” od wpływów polityczno-ideologicznych. W tym kontekście zrozumiały staje się tytuł przytoczonego artykułu – *(Ne)moć Deklaracije*⁹⁸.

Kolejnym przykładem serbskiej reakcji na *Deklarację* jest wywiad z Aną Pejović, koordynatorką stowarzyszenia *Krokodil*, opublikowany na stronie „slobodnaevropa.org” dnia 3 września 2017 roku. Ana Pejović stwierdziła, że w przypadku Serbii początkowe reakcje na *Deklarację* były „dość pozytywne”, szybko jednak się to zmieniło na niekorzyść, gdy do Serbii dotarła fala negatywnych, „histerycznych” ocen z Chorwacji. Odnosząc się do krytycznych opinii w Serbii Ana Pejović stwierdziła, że przeciwnicy *Deklaracji* wykorzystali tezę o wspólnym języku do swoich celów, to znaczy do udowodnienia, że przede wszystkim jest to jeden język – serbski. Koordynatorka projektu zakończyła wypowiedź stwierdzeniem, że zadaniem *Deklaracji* było zwrócenie uwagi na fundamentalny problem, jakim jest polityczne nadużywanie języka na przykład do celów o charakterze nacjonalistycznym⁹⁹.

Pół roku po oficjalnym opublikowaniu *Deklaracji o zajedničkom jeziku*, 1 października 2017 roku, dla portalu „n1.info” swoją opinię zaprezentował serbski pisarz i tłumacz Ivan Ivanji. Według niego inicjatywa o wspólnym języku była „stuprocentowym zwycięstwem”, a jako przykład potwierdzający słuszność przedstawionych w niej tez podał rozmowy polityków z

⁹⁸ O. Karabeg, *(Ne)moć Deklaracije* [online] danas.rs, 22 kwietnia 2017r. [Dostęp: 1 czerwca 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.danas.rs/nedelja/nemoc-deklaracije/>

⁹⁹ G. Sandić-Hadžihasanović, *Šta je sa Deklaracijom o zajedničkom jeziku?* [online] slobodnaevropa.org, 3 września 2016r. [Dostęp: 1 czerwca 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.slobodnaevropa.org/a/nve-deklaracija-o-zajednickom-jeziku/28713488.html>

Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Chorwacji oraz Serbii, odbywające się bez tłumaczy. Według Ivana Ivanjega jest to wystarczający dowód na niepodważalność *Deklaracji*¹⁰⁰.

Jednym z najważniejszych i najnowszych rezultatów opublikowania *Deklaracji o zajedničkom jeziku* jest publikacja wielokrotnie przytaczanego w niniejszej pracy Ranka Bugarskiego pod tytułem *Govorite li zajednički?*. Praca została wydana w marcu 2018 roku w ramach cyklu „Biblioteka XX veka” we współpracy ze stowarzyszeniem *Krokodil* oraz organizacją *forumZFD* Beograd. Głównym celem Ranka Bugarskiego było udzielenie odpowiedzi na najważniejsze pytania związane z samą *Deklaracją o zajedničkom jeziku*, a także opis aktualnej sytuacji językowej na Bałkanach. Cytując oficjalny opis publikacji, *glavni negativni junak (...) knjige jeste nacionalizam, koji je i doveo do lanca destrukcije svega što je do rata na ovom području bilo zajedničko, a njegov glavni pozitivni lik upravo je označen središnjim pojmom zajedničkog jezika*¹⁰¹.

¹⁰⁰ M. Živić, *Ivanji: Deklaracija o zajedničkom jeziku je nepobediva* [online] rs.n1info.com, 1 października 2017r. [Dostęp: 1 czerwca 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://rs.n1info.com/a331795/Vesti/Kultura/Ivan-Ivanji-o-Deklaraciji-o-zajednickom-jeziku.html>

¹⁰¹ Autorce niniejszej pracy nie udało się dotrzeć do najnowszej publikacji Ranka Bugarskiego. Zob. też: *Nova knjiga: Ranko Bugarski – Govorite li zajednički?* [online] bibliotekaxxvek.com, 7 marca 2018r. [Dostęp: 30 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibliotekaxxvek.com/nova-knjiga-ranko-bugarski-govorite-li-zajednicki/>, *Poziv na otpor nacionalizmima* [online] vijesti.me, 5 maja 2018r. [Dostęp: 30 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.vijesti.me/caffe/poziv-na-otpor-nacionalizmima-987154>

PODSUMOWANIE

Dotychczasowe rozważania doprowadziły w końcu do zadania najważniejszego pytania niniejszej pracy – jakie miejsce we współczesnej serbskiej polityce językowej zajmuje, lub też może zająć, *Deklaracja o zajedničkom jeziku* z 2017 roku? Niezbędnym tłem była część teoretyczna pracy, poświęcona istocie polityki językowej, najważniejszym problemom serbskiej polityki językowej, znaczeniu języka serbskiego w budowaniu tożsamości narodowej. Aby zrozumieć głębię omawianej problematyki, należało również przeanalizować krótko historię języka serbsko-chorwackiego i serbskie reakcje na inicjatywę z 2017 roku.

Okazuje się, że odpowiedź na wyżej postawione pytanie jest złożona i obejmuje zróżnicowane aspekty życia naukowo-kulturowego i politycznego Serbii, choć można już postawić tezę, że na razie *Deklaracja o zajedničkom jeziku* nie będzie zrealizowana w ramach polityki językowej Serbii. Po pierwsze, wynika to z faktu, iż na gruncie serbskim politycy przeszli obok *Deklaracji o zajedničkom jeziku* obojętnie i jej nie skomentowali. Reakcja ta była zupełnie odwrotna na przykład do burzliwej reakcji chorwackich polityków, reprezentujących najwyższe szczeble państwowe. Z jednej strony, taka serbska polityczna obojętność może być wyrazem całkowitej dezaprobaty dla tez z *Deklaracji*, sprzeciwu, może „pogardy“; z drugiej strony może to oznaczać, że jest ona traktowana jako niewiele znacząca akcja społeczna. Interesujące jednak jest to, że na przełomie 2017 i 2018 roku media serbskie informowały o opublikowaniu *Deklaracji o zaštiti srpskog jezika i kulture*, która ma poparcie polityczne, a której tytuł brzmi zaskakująco podobnie do tytułu *Deklaracji* autorstwa *Krokodila* z 2017 roku. Po drugie, obojętny stosunek serbskich rządzących do *Deklaracji o zajedničkom jeziku* jest potwierdzeniem postawionej w I rozdziale tezy o bardzo małym zakresie współpracy pomiędzy instytucjami państwowymi a naukowo-kulturowymi. Mimo apeli środowisk intelektualnych, serbscy rządzący nie angażują się we wspólne formułowanie problemów polityki językowej, wspólne budowanie koncepcji tej polityki. Warto w tym momencie poruszyć jeszcze jedną komplikację całej sytuacji – trudności w nawiązaniu współpracy między niektórymi intelektualistami reprezentującymi oficjalne środowiska naukowe a reprezentantami środowisk kulturowych i społecznych, np. aktorami lub pisarzami. O ile sama debata o tezach *Deklaracji* jest na pewno rozwijająca, a odmienne opinie mogłyby ją ciekawie uzupełnić, o tyle szkodzą jej tak stanowcze stwierdzenia, jak na przykład wypowiedź Predraga Pipera o „braku potrzeby nawiązania dialogu“ między społecznymi stowarzyszeniami, jak *Krokodil*, a naukowymi, jak SANU. Podobnym przykładem jest wzajemne określanie się przeciwników mianem „szowinistów“.

Brak poparcia ze strony środowisk politycznych nie zniechęca pomysłodawców *Deklaracji* do popularyzowania swoich poglądów, rozwijania ich i przekształcania na przykład w nowe publikacje językoznawcze, czym jest najnowsza praca autorstwa Ranka Bugarskiego. Pojawia się w tym miejscu jeszcze jedno pytanie – czy inicjatorzy *Deklaracji* w ogóle chcą dążyć do zdobycia poparcia ze strony elit politycznych. Choć w samym tekście dokumentu negatywnie odnoszą się do działalności politycznej sensu stricto, o tyle wszelkie zabiegi „okołodeklaracyjne“, jak wykłady, kierują głównie do przedstawicieli środowisk studenckich, społecznych, kulturowych, często reprezentowanych przez młodsze pokolenia.

Podsumowując, współczesna serbska polityka językowa jest zbyt zróżnicowana i zbyt wielopoziomowa, aby *Deklaracja o zajedničkom jeziku* mogła znaleźć w jej ramach swoje jasne miejsce i w efekcie być zrealizowana. Obecnie, sama inicjatywa niewątpliwie jest ważnym wydarzeniem w życiu językowym państw byłej Jugosławii. Pokazuje, że te wspólne tematy, mimo upływu lat, nie straciły na aktualności. Wydaje się jednak, że na razie *Deklaracja* jest kolejnym krokiem w blisko 150-letniej historii nieistniejącego już języka serbsko-chorwackiego; jak i w poprzednich historycznych przypadkach umów czy manifestów, problemem *Deklaracji* jest doprowadzenie jej postulatów do końca. Na bieżącym etapie pozostanie ona raczej wartościowym przykładem oddolnej inicjatywy społeczno-kulturowej, idei w ramach polityki językowej realizowanej nie przez państwo, ale pozapolitycznych aktorów.

Streszczenie w języku specjalności, tj. w języku serbskim

Sažetak diplomskog rada na srpskom jeziku

Erik Hobsbaum, jedan od najpoznatijih britanskih historičara i autor teorije izmišljenih tradicija, napisao je u jednoj od svojih knjiga da se u stvari jezici umnožavaju sa državama, a ne obrnuto. Ova teza predstavlja i istorijsku jezičku situaciju jugoslovenskog područja odnosno situaciju srpsko-hrvatskog jezika tokom procesa raspada Jugoslavije u periodu 90-tih godina XX veka. Nove, nezavisne države bivše Jugoslavije su proglasile ne samo nezavisnost u političkom smislu nego i nove standardne jezike – hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski. Dakle, moglo bi se činiti da je naučno-politička diskusija o jednom srpsko-hrvatskom jeziku već završena, takođe s obzirom na činjenicu da svaka od ovih novih država – Bosna i Hercegovina, Srbija, Hrvatska i Crna Gora – vodi svoju sopstvenu jezičku politiku. Ali, u međuvremenu, objavljena je u martu 2017. godine *Deklaracija o zajedničkom jeziku* kao rezultat lokalnog, kulturnog projekta pod nazivom „Jezici i nacionalizmi“. U ovom dokumentu se konstatuje da se u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori govori zajedničkim standardnim jezikom policentričnog karaktera, dok su bosanski, hrvatski, srpski i crnogorski četiri jezička standardna varijanta. U vezi sa tim, glavni cilj ovog diplomskog rada je odgovor na pitanje, kakvo mesto u okviru današnje srpske jezičke politike zauzima *Deklaracija o zajedničkom jeziku*? Da li će *Deklaracija o zajedničkom jeziku* na neki način doprineti razvoju ili promeni srpske jezičke politike?

U vezi sa navedenim, prvi deo sledećeg diplomskog rada ima teoretski karakter i na osnovu poljske i srpske naučne književnosti objašnjava pojam „jezička politika“, kao i glavne izazove današnje srpske jezičke politike, na primer nedostatak saradnje između političkih i naučno-kulturnih srpskih institucija u oblasti jezičke politike ili stvarno mesto ćirilice u svakodnevnoj društvenoj i političkoj upotrebi srpskog jezika. Dopuna ovog poglavlja je tema uloge srpskog jezika u formiranju srpskog identiteta. Drugi deo diplomskog rada ima analitičan karakter i odnosi se na tekst *Deklaracije o zajedničkom jeziku*. Uvod u ovu analizu je kratka istorija srpsko-hrvatskog jezika od XIX veka kao pozadina razumevanja čitave problematike gorepomenute *Deklaracije*. Osim toga, značajan treći deo su srpske reakcije na objavljene *Deklaracije o zajedničkom jeziku* - medijski komentari i razgovori poznatih srpskih pisaca, književnika ili na primer društveno-kulturnih aktivista, među njima i kritične, i pozitivne ocene.

Odgovor na glavno pitanje diplomskog rada je složen i povezan sa različitim, na primer kulturnim ili političkim odnosno državnim, nivoima čitave srpske današnje jezičke politike. Čini se da će, barem zasad, *Deklaracija o zajedničkom jeziku* biti jedan od narednih koraka u 150-godišnjoj istoriji srpsko-hrvatskog jezika koji čak i više ne postoji. Trenutno, *Deklaracija o zajedničkom jeziku* je slična pomenutim u ovom radu istorijskim jezičkim ugovorima ili projektima saradnje, na primer deklaraciji iz 1986. godine, što znači da je ponovo jedan od najvažnijih izazova ostvarenje svih ideja koje se nalaze u manifestu.

Sigurno, ovaj diplomski rad ne rešava svih problema vezanih za temu srpske jezičke politike ili *Deklaracije o zajedničkom jeziku*. Ali, s obzirom na činjenicu da je *Deklaracija* objavljena u martu 2017. godine, rad je dobar osnov za dalju analizu ove teme.

BIBLIOGRAFIA:

Literatura przedmiotu:

1. BUGARSKI R., *Ćirilica i latinica*, [w:] R. Bugarski, *Jezik od mira do rata*, Belgrad 1995, s. 125-128.
2. BUGARSKI R., *Jezici međunarodne komunikacije na razmeđu milenijuma*, [w:] R. Bugarski, *Lica jezika*, Belgrad 2001, s. 91-94.
3. BUGARSKI R., *Lica jezika*, Belgrad 2001.
4. BUGARSKI R., *Lingvistički pogled na jezičku budućnost*, [w:] R. Bugarski, *Lica jezika*, Belgrad 2001, s. 95-100.
5. BUGARSKI R., *Političke promene i jezička politika*, [w:] R. Bugarski, *Jezik od mira do rata*, Belgrad 1995, s. 82-85.
6. CZERWIŃSKI M., *Język. Ideologia. Naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*, Kraków 2005.
7. GAJDA S., *Program polskiej polityki językowej (rozważania wstępne)*, [w:] *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci*, red. J. Mazur, Lublin 1999, s. 37-46.
8. JAROSZEWICZ H., *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901-1991*, Wrocław 2006
9. JAROSZEWICZ H., *Kryzys serbsko-chorwackiej wspólnoty państwowo-językowej na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, „Socjolingwistyka”, t. 19, Kraków 2005, s. 31-62.
10. LUBAŚ W., *Co jest teraz ważne w polskiej polityce językowej?*, [w:] *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci*, red. J. Mazur, Lublin 1999.
11. LUBAŚ W., *Polityka językowa. Komparacja współczesnych języków słowiańskich*, Opole 2009.
12. ŁUCZAK J., *Polityka językowa Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.
13. MARKOWSKI A., PODRACKI J.: *Problem kodyfikacji i normalizacji języka polskiego*, [w:] *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci*, red. J. Mazur, Lublin 1999.
14. MOLAS J., *Chorwacka krytyka Deklaracji o wspólnym języku*, w druku.
15. MOLAS J., *Language territory as core values in Serbian, Croatian and Bosnian territory*, „Sprawy narodowościowe”, red.: J. Sujecka, zeszyt 31, 2007, s. 199-212.
16. PISAREK W., *Istota i sens polskiej polityki językowej*, [w:] *Polska polityka językowa na przełomie tysiącleci*, red. J. Mazur, Lublin 1999, s. 13-23.
17. PISAREK W., *Polityka językowa w wybranych krajach europejskich*, [w:] *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, red.: J. Warchala, Katowice 2008.
18. ŠIPKA M., *Jezik i politika*, Belgrad 2006.
19. SPAGIŃSKA-PRUSZAK A., *Sytuacja językowa w byłej Jugosławii*, Gdańsk 1997.
20. WARCHALA J. (red.), *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, Katowice 2008.

Źródła internetowe:

1. *4 zemlje 1 jezik* [online] 4zemlje1jezik.com [Dostęp: 30 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://4zemlje1jezik.com/o-projektu/>

2. *Deklaracija o zajedničkom jeziku* [online] jezicinacionalizmi.com [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://jezicinacionalizmi.com/deklaracija/>
3. *Donatori* [online] jezicinacionalizmi.com [Dostęp: 29 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://jezicinacionalizmi.com/donatori/>
4. *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije* [online] popis2011.stat.rs [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Etnomozaik.pdf>
5. *Jezici i nacionalizmi* [online] krokodil.rs [Dostęp: 29 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.krokodil.rs/jezici-i-nacionalizmi/>
6. *Jezička politika – šta je to?* [online] danas.rs, 2 listopada 2012r. [Dostęp: 16 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.danas.rs/nedelja/jezicka-politika-sta-je-to/>
7. KARABEG O., *(Ne)moć Deklaracije* [online] danas.rs, 22 kwietnia 2017r. [Dostęp: 1 czerwca 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.danas.rs/nedelja/nemoc-deklaracije/>
8. *Konferencije* [online] jezicinacionalizmi.com [Dostęp: 30 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://jezicinacionalizmi.com/konferencije/>
9. *Nacionalna pripadnost. Podaci po opštinama i gradovima* [online] popis2011.stat.rs [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>
10. *Nova knjiga: Ranko Bugarski – Govorite li zajednički?* [online] bibliotekaxxvek.com, 7 marca 2018r. [Dostęp: 30 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.bibliotekaxxvek.com/nova-knjiga-ranko-bugarski-govorite-li-zajednicki/>
11. *O nama* [online] krokodil.rs [Dostęp: 30 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.krokodil.rs/about-us/>
12. *O projektu* [online] jezicinacionalizmi.com [Dostęp: 29 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://jezicinacionalizmi.com/o-projektu/>
13. *Odbor za standardizaciju srpskog jezika: Nedostaje usaglašena jezička politika* [online] blic.rs, 6 grudnia 2016r. [Dostęp: 16 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.blic.rs/kultura/vesti/odbor-za-standardizaciju-srpskog-jezika-nedostaje-usaglasena-jezicka-politika/mp84y9s>
14. *Piper: Deklaracija o zajedničkom jeziku je namerno nedorečena provokacija* [online] blic.rs, 11 kwietnia 2017 r. [Dostęp: 31 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/piper-deklaracija-o-zajednickom-jeziku-je-namerno-nedorecena-provokacija/wb9tv54>
15. *Poziv na otpor nacionalizmima* [online] vijesti.me, 5 maja 2018r. [Dostęp: 30 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.vijesti.me/caffe/poziv-na-otpor-nacionalizmima-987154>
16. *Predlog za izmenu Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma: Cilj je bolji status ćirilice* [online] blic.rs, 21 czerwca 2017r. [Dostęp: 16 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.blic.rs/kultura/vesti/predlog-za-izmenu-zakona-o-sluzbenoj-upotrebi-jezika-i-pisma-cilj-je-bolji-status/mtk8zn0>
17. *Predstavljena Deklaracija o zajedničkom jeziku* [online] novosti.rs, 30 marca 2017r. [Dostęp: 31 kwietnia 2018r.]. Dostępny w Internecie:

- <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:657785-Predstavljena-Deklaracija-o-zajednickom-jeziku>
18. SANDIĆ-HADŽIHASANOVIĆ G., *Šta je sa Deklaracijom o zajedničkom jeziku?* [online] slobodnaevropa.org, 3 września 2016r. [Dostęp: 1 czerwca 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.slobodnaevropa.org/a/nve-deklaracija-o-zajednickom-jeziku/28713488.html>
 19. *SKANDAL: EU ukida srpski jezik!* [online] kurir.rs, 31 sierpnia 2012 r. [Dostęp: 19 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/388808/skandal-eu-ukida-srpski-jezik>
 20. SRETENOVIĆ M., *Zajednički jezik razdora* [online] politika.rs, 30 marca 2017r. [Dostęp: 31 kwietnia 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.politika.rs/sr/clanak/377261/Zajednicki-jezik-razdora>
 21. SRETENOVIĆ M., *Živi jezik pokojne države* [online] politika.rs, 31 marca 2017r. [Dostęp: 31 kwietnia 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/377314/Predstavljena-Deklaracija-o-zajednickom-jeziku>
 22. *Srpski jezik će biti 25. jezik Evropske unije* [online] blic.rs, 28 września 2017r. [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <https://www.blic.rs/vesti/eu2me/srpski-jezik-ce-bit-25-jezik-evropske-unije/3v47n4q>
 23. *Šta radi Odbor za srpski jezik* [online] politika.rs, 27 października 2016r. [Dostęp: 19 maja 2018 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.politika.rs/sr/clanak/366496/Sta-radi-Odbor-za-srpski-jezik>
 24. *Ustav Republike Srbije* [online] paragraf.rs [Dostęp: 16 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html
 25. *Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost. Podaci po opštinama i gradovima* [online] popis2011.stat.rs [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga4_Veroispovest.pdf
 26. *Vladimir Arsenijević: Zašto smo pisali Deklaraciju o zajedničkom jeziku - Čitajte u Nedeljniku* [online] nedeljnik.rs, 6 kwietnia 2017 r. [Dostęp: 31 kwietnia 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/vladimir-arsenijevic-zasto-smo-pisali-deklaraciju-o-zajednickom-jeziku>
 27. *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama* [online] paragraf.rs [Dostęp: 16 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sluzbenoj_upotrebi_jezika_i_pisama.html
 28. *Završena Deklaracija o zaštiti srpskog jezika i kulture* [online] politika.rs, 8 stycznia 2018r. [Dostęp: 19 maja 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.politika.rs/sr/clanak/396008/Politika/Završena-Deklaracija-o-zastiti-srpskog-jezika-i-kulture>
 29. ŽIVIĆ M., *Ivanji: Deklaracija o zajedničkom jeziku je nepobediva* [online] rs.n1info.com, 1 października 2017r. [Dostęp: 1 czerwca 2018r.]. Dostępny w Internecie: <http://rs.n1info.com/a331795/Vesti/Kultura/Ivan-Ivanji-o-Deklaraciji-o-zajednickom-jeziku.html>